Cena u gotovom

Cena pojedinog broja 5·-

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI ÉS KRITIKAI SZEMLE

MEGJELENIK HAVONTA EGYSZER

TARTALOM:

Gál László: Karácsony (vers) — — — — — — — — — 385

Anna Seghers: A szt. barbarai halászok — — — — — — 386

Nagy Gábor: Világgazdaság és világtörténelem (II.) — — 396

E. V. Tarle: Napoleon oroszországi kudarcának történelmi jelentősége — — — — — — — — — — — — 400

Laták István: A félreálléhoz (vers) — — — — — — — 405

Fekete Béla: Tolsztoj és a „tolsztojizmus" — — — — — — 406

Lőrincz Péter: A kuruc fölkelés története — — — — — — 410

Asztalos István: Az özvegyasszony — — — — — — — 417

Szántó Árpád: Világszemle — — — — — — — — — 420

Lőrincz Péter: Tallózás — — — — — — — — — — 426

Fekete Béla: József Attila — — — — — — — — — 431

VII. ÉVF. ● SUBOTICA ● 1940 DECEMBER ● 15. SZÁM

Érthető okokból a

„VICÁGSZEMCE"

cimű cikkünk csonkán jelent meg!

Karácsony

Most indulnak el a karácsonyi imák,
az egyik luxusautón, a másik gyalog . . .
az egyik görögül, a másik olaszul
és fönt lefordítják szépen az angyalok.

Most, aki hazudik, jaj annak!

Baktatnak a fényes nagy úton az imák:
a szeretet ünnepe, suttogják németül
és angolul és magyarul és románul,
és hollandusul és flamandul és lengyelül.

Most, aki hazudik, jaj annak!

A néger szellőért, az eszkimó napért,
és a kínai is békéért könyörög . . .
Vihart és szélvészt akar az angol
és hideg telet és esőt és ködöt.

Most, aki hazudik, jaj annak!

A csendőr és a rab, a hívő és a pap,
s az ezerholdas gőgös földesúr . . .
és az is, aki görnyed ott a földön
és az is, aki épít és az is, aki dúl . . .

Most, aki hazudik, jaj annak!

Most odaáll az áldozati füsthöz,
aki Káin volt és az Ábelek . . .
s a szeretetet szórják szerte széjjel
a rádiók, a modern Bábelek.

Most, aki hazudik, jaj annak!

S a karácsonyfa gallyát csillogó
angyalhajjal, s arannyal övezik . . .
S míg száz nyelven mondják, hogy: szeretet,
aki szeretett, csendesen könnyezik.

GÁL LÁSZLÓ

A szt. barbarai halászok (III)

Írta: Anna Seghers

A homokfúvások között itatómedencét találtak, pihenőt tartottak, vizet ittak, egyik ezt mondta: „Kiváncsi vagyok mi készül St. Barbarában?" s a másik: „Igen, lesz-e belőle valami?" Tovább vándoroltak, az út felázott, az eső sűrűn zuhogott, merev állkapcsokkal baktattak, szótlanul. Az egyik megszólalt: „Itt jönnek!" — megálltak. A szántóföldek felől törtettek az országút irányába emberek, kis, fekete csapat az egyik faluból, olyanok, mint ők. Megvárták az érkezőket, biccentéssel üdvözölték egymást, szótlanul vándoroltak odébb. Majd később előttük tünt fel egy mozgó fekete pont, ezek is halászok Wyk-ből, megvárták, amíg a vándorok odaérnek, együtt baktattak tovább. Mintha felébredt volna néhány falu, melyek az örökkévalóság óta aludták és álmodták a maguk külön életét a homokfúvások között s most összebujtak az esőben melegedni. Szokatlan és rendkivüli dolog volt ez számukra, hogy ilyen sokan kerültek egyszerre együvé s feleslegesnek és céltalannak is érezték ezt.

Az eső ritkásan szemelt, de maróan és élesen vágott, a gyerekek átáztak és nyafogtak. Az asszonyok megunták a cipekedést és zúgolódtak. Legelől néhány fiatal fiú felfutott az egyik magaslatra, „hohó!", kurjongatták s karjaikkal integettek. Ujabb féltucat érkezést, a strand irányából. Ti aztán szép számmal vagytok mondták az újak és csakugyan, most, hogy körülnéztek, maguk is elbámúltak. hosszú menet vándorolt itt, valóságos tömeg. Rögtön csináltak is egy vargabetűt Wyk felé, magukkal sodortak onran néhány embert, most már örömük telt benne, hogy mentül hatalmasabb tömegben érkezzenek. Leértek az öbölhöz, Lenn a mélyben, a csúcstetők kitárt szárnyai alatt hevert St. Barbara. S az ellenkező irányból is érkezett egy csapat, ezek is az öböl felé tartottak és sokan lehettek, annyian, mint ők maguk. Ordítozni kezdtek, vad öröm fogta el őket és vágyakozás, hogy összekeveredjenek ezzel az idegen csapattal: hát mégis eljutottak St. Barbarába, mégis találkoztak a többiekkel, ezek is olyan messziről indultak, mint ők, hogy ideérjenek, esőben gyalogoltak, végig a tenger partján. Nem lehetett hiábavaló és fölösleges, ha mind eljöttek, most már feltétlenül kellett valaminek történni St. Barbarában.

A halpiacon találkoztak. A tér egyik oldala nyitottan tárult ugyan a kikötő felé, de kőfalaival mégis szoborszerűen hatott. „Hát mégis eljött!" — Nem, csak fecsegtek. — Dehogy, hiszen itt van. — Hihetetlen, igazán itt van? — Az jó, hogy eljött. — Igen, ez már valami. — Itt van, St. Barbarában? — Itt hát. — Háromötöd részt és új tarifákat. — Szóval mégis eljött. — Igen, másképen nem is lehet, háromötöd rész és a kiló hét fillér. — És új tarifákat és három ötöd részesedést."

A söntésben férfiak szorongtak, az üzlethelyiség is megtelt hamarosan, a söntés ajtaját kitámasztották.

*

Már zsuffolásig megtelt odalenn, mikor Hull beállított. Nem zajongott senki, ketten-hárman beszéltek csak, a többiek füleltek. Hull odaállt a szónok mellé s maga is beszélni kezdett. Most felfigyeltek a többiek is, aztán mind elcsendesedtek és jól megnézték. Hát ez a Hull, ilyen. Rögtön saját históriáját adta le, az Alessiáról és Port Sebastiánról, ezt még csak töredékesen hallották eddig és csak idegenektől. Most tőle hallották, személyesen. Aztán az ő dolgaikról kezdett beszélni, az utolsó kihajózás bérfeltételeiről.

Régen volt már, mikor utoljára szólhatott így közvetlenül tömeghez. Kezdetben fogyatékosnak érezte szavait — mintha kalapáccsal ütögetne egy óriási tömböt, — de később a tömb töredezni és inogni kezdett, az orcok mohón és haragosan torzultak el, minden pillantás szájára tapadt, ez volt hát ő és azt mondta pontosan azt, amit hallani szerettek volna, az robbant ki belőle, kitépték ajkai közül a szavakat és telefalták magukat velük.

Csak akarni kellett hát, csak meg kellett mozdulni és megrázni magát s húsz kilométer távolból is eljöttek az emberek. Csak össze kellett kissé szedni magát és hangosabban beszélni s rögtön lekushadt minden kishitűség s ez az idegen, súlyos tömeg megpuhult kezei alatt, a falak kitárultak.

Közvetlen közelben megpillantotta Kedennek arcát. Csak most vette észre. Keden kifejezéstelen arccal állott előtte, ajkait most is összeszorította, mint mindig. Hull csak beszélt és beszélt. De Kedennek száját már alig látta, a két vékony vonal egyre keskenyedett, elmosódott.

Hull fölszólította a halászokat, hogy fogadják el a határozatot, kötelezzék magukat valamennyien betartására s otthon a falvakban is hirdessék ki:

1. Követek mennek Port Sebastiánba és előleget követelnek.
2. Uj tarifákat szabnak meg s a kiló piaci árait.
3. Tavasszal egyetlen hajó s egy ember sc indulhat el, ha nem teljesítik a feltételeket.

A halászok állkapcsai szorgalmasan őröltek. Már sötétedett. Összedugták fejeiket, szétrebbentek, egypáran oda férkőztek Hullhoz, megérintették, kérdezgetni kezdték. A végén mindenbe beleegyeztek.

Most már véget is ért a gyűlés. Akik Hull közelében álltak, fecsegtek még egyideig, néhányan poharazni kezdtek a söntésben, s akik a fal mellett ültek, lassan összekulcsolták térdükön kezeiket s maguk elé bámultak.

*

Bruyk Anton felesége rálehelt az ablaküvegre, tisztára dörzsölte és kibámult. „Még mindék érkeznek ujak", szólt hátra — „csak jöjjenek, ne törődj vele", felelte Bruyk. — „Te nem mégy fel?" — „Minek?" — „Jertek ide, gyerekek". — A két kislány lábujjhegyen állott az ablaknál. Lassan közeledtek. Bruyk térdére ültette egyiket, a másiknak hátát vakargatta. Az apa feje közel hajolt hozzájuk, kerek volt ez a fej és nevetséges. Kerek és fényes és jókedvű szemekkel bámult reájuk az apa, a lányok vihogtak. De a fényes és jókedvű szemekben különös szikrák villantak fel néha, s a szemek

vídám fényessége akkor egyszeriben kialudt. A lányok abbahagyták a vihogást. Bruyk csak ennyit mondott: „Jó leánykák vagytok ti, s a bátyátok, az én fiam, husvétra a portsebastiáni iskolába kerül."

Az asszony sóhajtott és felállt az ablaktól. Minden Bruyk egyforma, mind kövér és kerek és rózsás, mint a márványgolyó. Kis idő múlva megérkezett a fiatal Bruyk, az is ilyen kövér és rózsás. „Hol mászkáltál?" — „A halpiacon". — „Csak vigyázz, majd odaégeted a kezed." — Sötétedett enni kezdtek. Bruykék a sötétben csámcsogtak tovább csörgették a tányérokat, majszoltak.

Aztán lefeküdtek. Néhány órát elhallgattak már, mikor hangosan kopogtak az ajtón. Bruyk nyitott fel. Falubeli emberek állottak odakünn. Mögöttük, a sötétben még mások is szorongtak. „Na, Bruyk, te aztán korán fekszel, hamar hazakotródtál a gyűlésből." — „Mindjárt gondoltam, hogy szerencsém lesz hozzátok és apróra elmeséltek mindent. Hát mit is mondott Hull, a híres Hull?"

„Azt mondta, hogy el kell rakni a magadfajta csirkefogókat." — A szél becsapott az ajtón, megtáncoltatta a széklábakat. Bruyk be akarta zárni az ajtót, valaki ajtó és küszöb közé dugta a lábát, egy másik nyakonragadta. A sötét szobába zuhantak. A gyermekek és az asszony felriadtak és ordítoztak. Bruyket leütötték és elesett.

A szél örült, hogy végre felnyilt az ajtó. Berohant, zúzott és csapkodott. A fiatal Bruyk már nem segíthetett. Vállonmarkolta az öreget s megkísérelte előcibálni a kavarodásból. De kapott közben valakitől egy rúgást, — a sötétben nem tudta megállapítani, kitől? — „Nyugodj csak le, kis Bruyk, apád gazember, nem segít itt semmi."

Jóllaktak a veréssel, aztán elmentek. A szél még egyszer nekiesett az ajtónak, s fütyürészve odébbállt. Az asszony és a gyerekek vinnyogva cipelték Bruyket az alkóvba. Bruyk nyögdécselt és rángatta a görcs.

A Kedennek-család éppen asztalhoz ült, mikor bekopogott a szomszédból Nehr Katalin. A kendőt hozta vissza, melyet anyósa számára kért kölcsön. A vénasszony meghalt időközben. Tányért toltak eléje s aggódva lesték, eszik-e? De nem evett, csak mesélt. Az anyós már a nyáron betegeskedett. S mikor fia és unokája beállították, egyszerre összeesett. A férfiak az alkóvban aludtak, az öreggel Nehr Katalin aludt. Nem volt éppen béna az öreg, csak bágyadt és hülye. Alig beszélt már, csak akkor dühödött meg, ha egy ablaktábla zörgött, olyan dühbe gurult, mint egy róka, s szitkozódni kezdett, az ember nem is hinné, mire képes egy ilyen öregasszony, kevéssel halála előtt, egy ablaktábla miatt.

De három nap előtt, a férfiak lenn időztek a faluban, egyszerre azt mondja: „Anna.". — „No?" — Hogy ő mindent beosztott előre, egész télre, a saját részét is, de most már úgy sem húzza sokáig, talán ehetne most egy jó adagot a saját részéből, a többieknek úgyis marad elég. Nehr Katalin persze csodálkozott kissé, mert az öreg egész héten át csak ivott és nem evett egy kanállal sem, — de azért melegített fazékban ételt és szalonnát is vágott hozzá, félkarral átölelte s feltámasztotta az öreget, aki maga vette kézbe a kanalat és

vígan falatozott, megette mind, ami a fazékban volt, megtörölte a száját, visszafeküdt s aznap este nem is zsörtölődött már az ablaktábla miatt, s mikor reggel felébredtek, hát tessék, meghalt.

Ezt mesélte Nehr Katalin, még egyszer megköszönte a kendőt és elment. Kedennek felesége kibontotta a kendőt és utánanézett, nem esett-e kár benne? A fiúk csendesen ültek, a történet tetszett nekik, meg is értették. A kendőt nem érte kár, tovább ettek.

Egyszerre azt mondja András: „Mondd csak, Kedennek, tavasszal, Port Sebastianban, sokan pusztultak bele?" — „Azt mondják, egy tucat." — „Mondd csak, Kedennek, ha nálunk is úgy lesz, mint elmúlt tavasszal Port Sebastiánban, akkor itt is belepusztul egy pár emben, nem lenne okosabb, ha te, Kedennek, meg én, mi is nekiláttnánk a szalonnának, mint Nehr Katalin anyósa?"

Kedennek kinyújtotta karját, meg sem mozdult különösebben, csak éppen öklével vágta mellbe Andrást az asztal fölött András hátraesett, de estében két kézzel megkapaszkodott az asztal peremében. A tányérok megcsörrentek. András nevetve ült vissza helyére és tovább majszolt.

Egy héttel később ott ült Hull szokott helyén, mint mindig, a söntésasztalnál, az ablak mögött. Már sok rovás és farigcsálás mutatta az asztalon kése nyomát. Desak odasompolygott hozzá, körülményesen kertelni kezdett.

— „Ma délután megérkezett a gőzös a Margitszigetről, Hull. Holnap indul vissza. Most már csak egyszer fordul a hónapban. Mit gondolsz, nem lenne okosabb, ha elutaznál? Nem azért mondom, tudod, nekem mindegy, hogy maradsz-e, vagy elmégy innen, de azt hiszem, okosabb, ha most odébbállsz, Hull. Itt most mozog minden, menj odébb, ne ragadj meg itt, éppen most még nem szaglásznak utánad, símán átcsúszhatsz, de egy hónap mulva talán már nehezebb lesz. Ne ragadj meg, Hull."

Hull megkérdezte:

— „Mikor indul?"

— „Holnap hatkor."

— „Úgy."

Hull felált. Az ablakhoz állott, nyújtózkodott, megint visszaült. Néha egészen jó ötletei támadtak ennek a kocsmárosnak is, szó se róla, végre egy új ötlet: csakugyan, senki és semmi nem kötözte ide, odébb is állhatott. Még egyszer felkelt, még egyszer odaállott az ablakhoz, nézd csak, egyszeribe értelmesebbnek tünt a táj, mely szélesen és kereken tárult odakünn, értelmesebbnek a szélvihar, mely apró rongyokba tépte szét a napfényt és szétfutta a tenger fölött. Mindenhez hozzáférhetett még felajánlották neki, minden az övé volt, amit látott. „Talán elmegyek egyszer" — mondta.

Máriába betlott, a lány az asztal körül ténfergett. Mikor Hull elment mellette, a lány összekulcsolta nyakán karjait és hátrahajtotta fejét. Hull emlékezett, hogy egyszer már látta így a lépcső aljában, a korlátra hajolva, de nem érintette meg akkor a lány mellét, — nem tekintette ugyan rendkívüli mulasztásnak, egészen

hiábavalóan szorult el akkor a szive. Hull most majdnem csalódást érzett.

A lány hunyorított, most még soványabbnak és szögletesebbnek, még keszegebbnek és elkeseredettebbnek látszott, mint máskor. Mégsem szabad kihagyni ezt a lányt, gondolta most, mindent el kell tenni emlékbe, mielőtt odébbmegy innen, a meszelt falat, a letöredezett mészfoltokat a falon, az ablakot, az ablak kivágasában azt a keskeny sávot, téli esőtől felázott homokfúvást, a tengert látni sem lehetett innen. Most nem olyan nagy legény, mint vasárnap, megint elfáradt, összeesett. Ismerte már ezt, néha repült az emberrel minden, emberek és dolgok, mint a madarak, s néha ólomkölönc húzta le, minden lehúzta, amihez nyúlt. Csak egyszer pihenje még ki magát, akkor futja még erőből mindenre, Máriát is oda tudja majd dobni az asztalra, de ma már nem megy semmi.

— „Azt beszélik, hogy elmégy innen", — mondta Mária.

— „Abból nem lesz semmi" — felelte Hull.

*

Másnap reggel megszólalt Kedennek felesége: „András, vigyázz a fiúkra, majd visszajövök értük. Most le kell mennem." — András megkereste szerszámait, horgokat akart csavarni és az asztalhoz ült. Néha kibámult közben az ablakon. Az ablak a kunyhók között kanyargó keskeny ösvényre nyilt. Az úton számtalan lábnyom tapadt meg. Éjszaka fagyott és megfagytak a lábnyomok is, a repedésekben zuzmara csillogott. Szemközt idelátszott még Nehrék házfalának egy szögletę. Szürke kőkockákból rakták össze a házfalat. A jobboldali cölöp fölött, melyet látni lehetett innen, keresztalakban illesztettek össze két ilyen kőkockát. A kereszt repedéseiben is dér tapadt. András mégegyszer hosszan kibámult, a gyerekek is kedvet kaptak, eddig a vastörmelékkel játszottak, most kibámultak ők is az ablakon és ugyanazt a csodát látták. A szobában vágni lehetett a füstöt, gyulladt és vörös szemekkel bámultak maguk körül.

Kis idő mulva kiállott András az ajtó elé, a fagy már felengedett a nedvességben, az úton olvadt a dér. Fecsegni szeretett volna valakivel. De fönt elkanyarodott az út a magas dombtető felé, s odalenn Nehrék fala mellett kígyósott, a kis darab világ üresen tárult, csak a zsákucába szorult szél zümmögött. András felsóhajtott, már indult is vissza a szobába, odabent bömböltek a gyerekek, amikor egyszerre léptek neszeltek az út felső végiben. Hull jött erre, megvárta. Hull közönyösen ballagott el András mellett, észre sem vette. A fiú behúzta maga mögött az ajtót s csalódottan bámult Hull után. Különösnek és érthetetlennek találta, hogy Hull reá sem hederített. Éppen reá, Andrásra, aki első pillanattól úgy várta Hullt! Mostanában azt is beszélték, hogy Hull útra kel és odébbáll innen. Mikor először hallotta a hírt, nagyon megijedt, de később már nem is hitte el.

Hull már Nehrék házfala mellett baktatott, új kanyarodót nyitott itt az ösvény, az is olyan szürke út, mint a többi, s ugyanolyan kőkockák, s köztük az ég lelógó, szürke ronggyai, aztán megint egy kanyarodó: Hullnak is kedve támadt fecsegni valakivel, nem látott senkit maga körül, visszafordult.

— „Melyik a legrövidebb út, a part mentében?" — kérdezte. András elindult feléje.

— „Jár-e komp az öblön át?" — kérdezte Hull.

— „Nem, most már nem jár" — felelte András." „Meg kell kerülni."

Hull figyelmesen megnézte Andrást, eszébe jutott, hogy már gyakrabban is látta ezt a fiút, mindjárt, mikor ideérkezett, s később is a söntésben, s ott volt a gyűlésen is. Hull szívesen vette volna, ha a fiú vele tart egy darabon, s kihallgathatja. „Ki vagy te?" — kérdezte. — „Bruyn András vagyok, itt lakom Kedenneknél" — felelte András. Nézegették egymást. — „Ha Elnorig akar jutni" — folytatta András — „nem szükséges végigmenni a strandon, ismerek egy utat a homokfúvások között is, az járhatóbb esőben. Ha akarja, magával mehetek." — „Az jó lenne, de ráérsz?" — „Igen, ráérek" — felelte András.

Elindultak. Eszébe jutottak a fiúk. Az ajtót reájuk csukta, — most várják még a fiúk egyideig, hívják, bámulnak utána, most már észreveszik, hogy eltünt, erre nagy bőgést csápnak, lerohannak a faluba, mire Kedennek felesége visszaérkezik, üres lesz a szoba. Valami fájni kezdett. Honvágyat érzett. Soha nem érezte még ezt, — nem fájt a szíve a halott szülők után, végeredményben nem sokat különböztek Kedennekéktől, sem a szülőszagú kamra után, Kedennek szobájának szaga sem volt rosszabb. Az jutott eszébe, — talán csak három perce meneteltek még — hogy mégis jó lenne visszafordulni, a fiúk már nem is reménykednek, s ő egyszerre csak beállít, lesz nagy öröm és ugrándozás.

De nem fordult vissza. Most értek fel az utolsó kanyarodóhoz, mely a magaslatra vezetett. Előttük tárult az öböl, oldalt a tenger. Egy ideje nappal és éjszaka is oly egyenletesen s változatlanul zúgott a tenger, néha úgy tetszett, mintha a csönd zúgna helyette. Az esős levegőben világosan vált elő minden, a világító torony, a Rohak közepén, messze a szigetek, még a gőzös-szántotta barázdák is. Hull összerezzent, mintha csak most venné észre, hogy nem odakünn kószál, a messzeségben, hanem itt baktat, ezen a fagyott, szürke úton, mely lassan puhult fel léptei alatt. Hull szinte félni kezdett a lehetőségtől, hogy András meggondolhatja magát, visszafordul, vagy ismerőssel találkozik. De András nem fordult vissza. Véletlenül ismerőssel sem találkoztak a vásártéren sem. Az öblöt elég gyorsan elhagyták, alig beszéltek közben. Aztán felkanyarodtak a homokfuvások között a megyei útra. Tulajdonképen nem is volt ez itt igazi homokfúvás, amerre jártak, a partot apró szigetekre tépte a tengert, a talajt vékony homokréteg borította csak, itt-ott ütött fel közben valamilyen szúrós, tövises örökzöld szamárkóró. Kétoldalt lapos, síma hullámrétegekben terült el a föld. Néha megvillant egy tükörnyi tenger. A zúgás ide is utánuk kúszott, elkeveredve idegen hanggal: a szél vonításával, mely odaért néha a szamárkóróhoz, mint egy reszelőhöz és hangot adott. Az öböl mentén élesen vágta arcukat a szél, most hátbakapták és beszélgetni kezdtek.

— „Hiába, mégis csak más lehet az" — mondta András. — „Szeretném megérni én is egyszer, szeretnék utazni, de úgy, hogy

a végén el is jut az ember valahová és lát valamit. Nem úgy, mint mi szoktuk, mindig csak víz és víz és víz."

— „Egyszer te is kikerülsz innen, talán már a nyáron" — felelte Hull.

— „Most már nyáron nincs is kedvem."

— „Van már szeretőd?"

— „Igen, de semmi különös. Most egyelőre szeretném megvárni, hogy mi lesz itt az egészből."

— „Ha ezzel végeztünk" — mondta Hull —, „akkor majd alaposan neki kell látnom, hogy odébbjussak innen és fedelet találjak valahol. Eljössz velem, mondd csak?"

— „Igen" — felelte András.

Hull nagy előadást kezdett, kikötőkről, uccákról és nőkről adott elő. András tátott szájjal hallgatta. „Jóságos Isten" — mondta —, „ez igen, ez aztán másféle világ lehet, mint a mienk itt." Azt a különös, csípős, ingerlő bánatot érezte, mint legutóbb, mikor Kedennek elkergette a szobából. Szívesen megrúgta volna Kedenneket, szívesen belerúgott volna a tengerbe és a homokfuvásba, mert elállták előle az utat. Talán még lesz valami, gondolta, talán még ebben az évben. De rögtön szerette volna, haladék nélkül. — Aztán rákezdett Hull az Alesszia-históriára. Majd András mesélte el, hogy milyen is volt az a felügyelővel és a kapitánnyal, semmi különös, de mégis alkalom a dicsekvésre. Hirtelen abbahagyta és felkiáltott:

— „Ez itt Elnor."

Annakidején, a szent-barbarai gyűlés után ögyelegtek még az emberek egy ideig a vásártéren, de hajnalban aztán mind elindultak hazafelé. „Majd legközelebb!" kiáltották. És két, nagyjából egyforma csapatra oszoltak, s elindultak jobbra és balra, ahogy érkeztek. S mert akkor már a csapatok létszáma feleannyi volt csak, mint a tömeg a gyűlésen, s mert valamennyien ismerték egymást, s mert néhányan lemaradtak Wykben, s mert egyre kevesebben maradtak, végül is néhány rosszkedvű gyászvitéz baktatott csak a hosszú, felázott úton a homokfúvások között Elnor felé. A szent-barbarai vásártéren és az út első szakaszán szüntelenül csak a gyűlésről beszéltek; de aztán elapadt szavuk és végül azok, akik Elnorba hazaértek, úgy emlékeztek már a gyűlésre, mint valamilyen távoli eseményre a mult időkben, s nem érezték olyan irtózatosan kötelezőnek, amiben ott megállapodtak. Aztán még egyszer eloszlottak az elnoriak s mindenki hazatért kunyhójába; ezek az elnori kunyhók nem sorakoztak az út mentén, mint Szt. Barbarában, hanem egyenként ragadtak a homokfuvásba. A legokosabb, amit ezután még tehettek, hogy lefeküdtek aludni, aztán viharos napok köszöntöttek be, már az is erőfeszítéssel járt, ha kinyitották az ajtót, hát még átmenni Blé-be, igazán hiábavaló lett volna, a szoba homályosan, fullasztóan párolgott, s napjában háromszor odakényszerítette az éhség a símára síkált asztalhoz az embert. Az utolsó telek közül sorjában komiszabb volt egyik a másiknál, de ez volt talán a legkomiszabb, s könnyen lehet, hogy a következő még nehezebb lesz, nem érdemes okoskodni, a szalonna egyre vékonyabb, talán ujévig

sem futja, hát így vagyunk. A vihar benyomta a házba az ajtót, az ajtó előtt homokfuvás terpeszkedett, aztán még egy homokfuvás, aztán homokfuvások valóságos sorozata, egészen Wykig, s valahol messze, Wyk mögött derengett Szt. Barbara. — mi célja lehet itt még gyűléseket tartani?

* *

— „Ez itt Elnor!" — mondta András. Kőkockából rakott fal kanyargott előttük térdmagasságban, homokréteget különözött el a többi homoktól, s a következő homokfuvás aljában két kunyhó húzódott meg. Elnor másként terült, mint Blé, nem egyetlen hosszú sávban, hanem elpötyögtetve itt és ott, a fövénypart rései között. Talán ez okozta, hogy rendetlen, központiatlan benyomást keltett. András bekopogtatott egyik ajtón, az asszony, aki felnyitott, elképedéssel mustrálta őket. „Hol vannak a férfiak?" — kérdezte. — „Odalenn a hálóknál." Elindultak a hálók irányába. Valaki észrevette, hogy idegenek érkeznek. Felnéztek a munkából, egyik megszólalt: „Ez Bruyn András, Szt. Barbarából jöttek." Aztán rögtön felismerték Hullt is. Látogatása nem ragadtatta el őket. Abbahagyták a munkát és köréje sereglettek. Rosszindulatú hunyorgatással méregették és köszöntötték. Barbara eltűnt a távolban, s mentül mélyebbre haladtak a télben, a szürke homokban, a sűrű esőben, annál távolibbnak tűnt. Haszontalan kirándulások helyett sokkal okosabb, ha az ember ellátja a dolgát ezen a télen is, mint mindig, okosabb szépen rendbeszedni a hálókat és éhezni. De azért udvariasan lődörögtek Hull körül. Csak pillantásuk maradt barátságtalan. Már leszámoltak a gondolattal, hogy Szt. Barbara messze van ide, — mire jó az, hogy ezek még látogatóba állítanak itt be?

— „Erre vitt az utunk" — mondta Hull —, „csak azt akartam még egyszer lelketekre kötni, hogy össze kell állanotok a többiekkel, a Blé-beliekkel, s alaposan beszéljétek meg a dolgot a következő gyűlésig, hogy aztán tudjuk, hányadán vagyunk." Alig hogy ezt kimondta, már nem is látták az elnoriak olyan elérhetetlen messzeségben Blét, mint azelőtt. Az egyik megjegyezte: „Nem olyan egyszerű az, idehívni az embereket Blé-ből, mint ahogy te hiszed." Össze-vissza fecsegtek. Esett az eső. „Nincs itt kocsma valahol?" — kérdezte Hull — „vagy valamilyen helyiség, ahová be lehet ülni." Nem, kocsma csak Blé-ben volt. De aztán váratlanul megszólalt az egyik: „Nálam üres most a szoba, odamehetünk, ha akarjátok."

Az ő kunyhója volt, ahová András bekopogtatott az előbb. Az asszony rendületlenül ott őgyelgett az ajtóban, makacsan bámészkodott. Elképedésében és a csodálkozástól egészen bután maga elé. A férfi balkézzel eltólta az útból, s jobbjával intett a többieknek. Különösen hatott a kézmozdulat, nagyszerűen és gőgösen intett, de titokban valószínűleg mélyen szégyelte, hogy ez a sok ember mind betódul most a szobájába. Odabenn azután elhelyezkedtek s hamarosan nagy tárgyalásba kezdtek. Sokáig együtt maradtak még, mikor Hull és András odébbálltak. Talán életükhosszat nem nyílt még egy alkalom ilyen kiadós beszélgetésre, s talán arra sem, hogy együtt üljenek egy szobában, amíg kedvük tartja.

Végnélkülinek tetszett Blé-be az út, a homok felázott. Hallgattak, Andrásnak most eszébe jutott a két fiú odahaza, a szerszámládát az asztalon felejtette, biztosan széjjelhordták már a szerszámokat, pedig nem is tulajdon holmija volt, hanem Kedennéké. Oldalról pislogott Hull felé, nem is különbözött ez az ember olyan nagyon az idevalósiaktól, talán okosabb lett volna, ha nem megy vele. Egyűgyű kölyök ez, gondolta Hull, minek szedtem fel, jobb lenne most egyedül.

Blé is homokfuvás mögött lapult, gödörszerű mélyedésben, s oly szorosan ragadt össze, mintha már nem futotta volna számára hely a földön. Itt már kocsmát is találtak, hosszú söntésasztalt. Hull sietett felönteni a garatra, a fiút sem hagyta szomjazni. Itt gyorsabban ment a dolog, mint Elnorbn, az emberek beállítottak jószántukból is. Már délutánra járt az idő, igazi, tengerparti téli időjárás, a gödrök megteltek esővel, a kunyhók csaknem belefulladtak. A hazaúton kerültek egyet a szárazföld felé, mert nem akarták kihgyni Wyket. Egyideig még fűtötte őket az ital és a beszéd melege, de aztán lehűltek, az eső feláztatta őket is. Végül is be kellett térniök a medencéhez, ahol kifujták magukat. Ennél a medencénél pihentek meg annak idején az emberek, akik a gyűlésre igyekeztek Szt. Barbarába. Csontig áztak át mindketten. Ez az eső átáztatta a testet, mint a rongyot, minden nehezék, ellentállás felázott az emberben ettől az esőtől. Az itató körül zúgott az eső és a tenger, árnyalat nélkül, mindig egyformán. Egy dühöngőt is megengesztelt volna ez a zúgás, tébolyodottat is kifárasztott volna.

András háttal nekiesett Hullnak. Álltában elaludt. Könnyedén Hull oldalára dült. Hull félkarral átölelte a fiút, s aztán maga is elaludt. Éjszaka ébredtek föl. Hajnal felé érkeztek haza Barbarába, halálfárdtan, bénultan a nedvességtől.

*

Karácsony előtti este Kedennek felesége egyszerre kedvet kapott elmenni a kápolnába Hosszú volt az út a kápolnáig. — Wyk-ig a fleút —, senki nem örvendett különösebben, de azért nekikészültek. Egyszerre csak levetette az asszony a kendőjét, leemelt egy fazekat a polcról s fénysíteni kezdte. Azt mondja Kedennek: „Pucold, amikor hazajöttünk, most induljunk, csukjál be mindent." S útnak eredt a gyerekkel. Kedennekné nagyot sóhajtott és tovább fényesítette az edényt. Andrásnak már a kilincsen volt a keze, nem értette az asszony viselkedését, csak állt és bámult. Végre megszólalt az asszony:

— „Hívd át Nehr Katalint."

András átment a Nehrért, aki már elment hazulról, de a fiú utólérte. Kedennekné közben befeküdt a falifülkébe. Nehr Katalin odaült a fülke elé András szívesen végignézte volna mi következik, de az asszony elrejtőzött a fülke mélyében A fiú nem tudta maradjon-e, vagy menjen, azért csak állt az ajtóban, keze a kilincsen. Az ablaktáblák zörögtek. Andrásnak eszébe jutott Nehr Katalin ányósa. Az asztalon, pontosan a lámpa alatt, ott állott a fazék, melyet Kedennek Mária fényesre sikált az előbb. Senki nem törődött a fazékkal, de a fazék ragyogott.

Kedennek Mária sóhajtott és néha fel is nyögött a homályos fülkében. András szívesen vette volna, ha még hangosabban ordít az asszony, de a fájdalom sikolyain már túlesett, s most már csak nyögdicsélt. Nehr Katalin odaintette Andrást a fülkéhez és kezébe adta a gyereket. Mégis csak jó hogy itt maradtam — gondolta András. A gyermeket bámulta, ez is olyan vörös és nyers testecske volt, mint az utolsó, akit az anyja szült, ez sem fog soká élni, gondolta András, de nem hangolta le különösebben ez az észrevétel. Közben eltelt az idő, Nehr Katalin látogatásával, Kedennek Mária sikolyaival és a gyermek születésével több idő telt el, mint András hitte volna. Kedennek közben már haza is érkezett a gyermekkel. Átvette András kezéből az ujszülöttet, s a fiú látta az apa arcán, hogy ő is hasonlóan vélekedik a gyermek sorsa felől.

*

Ujeszténdő napján mégegyszer mélyen nyúltak a kanállal az asszonyok a bödönbe, a férfiak mégegyszer leszopták magukat, aztán észbekaptak, most össze kell húzni a nadrágszijat tavaszig. Minden héten kétszer beszállították a férfiak a hétközben fogott apróhalat a sziget piacára, kedden és pénteken csúszós és fényes halhegyek dagadtak fel a téren. Kár ugyan a fáradtságért, de valahogyan mégis illett használni a csónakokat. Szakadatlanul zuhogott, az eső beszivárgott az emberek bőre alá, átitatta az ágyakat, a levegőt s benn a szobákban a füst is eső után ízlett. Kedennek szomszédja, Bruyk is furcsán járt. Bruyk egy este szomjasan nagy veder vizet hajtott le, éjszaka nyugtalanul hempergett az ágyban, reggelre lyukasra besüppedt két oldalt arca, tegnap még gömböc volt, aki gurult estére már csak vizszintes vonal. A szomszédok is beállítottak és nézték ezt a csodát. Bruyk esztelenségeket hadart össze-vissza. Amit különben éjjel fecsegett ki, azt adta elő most nappal. Hogy a fiú húsvétra a portsebastiani iskolába kerül, az ő fia kerül az iskolába. Bruyk egyébként gyorsan magához tért. Egy héttel később már megint szép kövéren parádézott, persze szó sem lehetett többé igazi, jóravaló kövérségről, ennivaló sem nagyon akadt számára, mintha levegővel pumpálták volna tele, a vékony bőr ráncokat vetett. Ezekben a hetekben majdnem minden kunyhóban elgirhesedett két-három ember, kétségtelenül különös tünet, talán járvány dúlt köztük, betegség. De nem tűnt fel ez sem különösebben, mert a legtöbbje amúgy is soványan lézengett. Ezen a héten üresen maradt a söntés Desaknál. S akik mégis beállítottak, azok is megvékonyodtak, valahogy elmosódtak. Aki még mozogni tudott, az eljött. Odahaza a szobában, vagy a csónakban senki nem birt mindig ugyanarra gondolni. Ott nem is esett más szó, csak „Halló", keresztülkasul és gyerekbőgés De itt, Desaknál módja volt mindenkinek tökéletesen beleélni magát mindenbe, ami tavaszra időszerű lesz. Jólesett minden este meghallgatni ugyanazt s aztán nyugodtan hazamenni.

Hull a legközelebbi póstagőzössel akart utazni, aztán a rákövetkezővel. De még mindig itt ült. Most végre elszánta magát, hogy egész télen át itt marad.

(Folytatása következik)

Világgazdaság és világtörténelem (II)

A tőkés termelés történelmi hivatása a termelőerők nagymértékű kifejlesztése volt. Ezt a hivatását a monopolkapitalizmus korszakáig teljesítette is. Az idők folyamán kifejlődött belső ellentmondásai következtében azonban ma már képtelen az emberiséget a kultúra mai fokán szükséges javakkal ellátni, amelyek előállítása pedig a meglévő termelőeszközök segítségével gyermekjáték lenne számára. A század kezdetén kialakult monopolvállalatok u. i. jórészt kiküszöbölték a szabadverseny gazdasági életformáját, ami a termelőképesség fokozásának hajtóereje volt, miért is a termelőerők továbbfejlődése csaknem mindenütt megállt és a fennálló termelési mód saját történelmi hivatásának ellentétébe a termelő erők elfojtásába csapott át.

A világtermelést kezükben tartó trösztök és konszernek a versenyt általában a következő eszközökkel kapcsolták ki: 1. Anyagzárlat (a kartellkényszer egyik legfontosabb „módszere"). — 2. Munkaerők elzárása „szövetkezések" útján, vagyis olyértelmű megállapodásokkal a tőkés és munkásszervezetek között, hogy a munkások csak kartell-vállalatokban dolgozhatnak. — 3. A szállítás elzárása. — 4. A piac elzárása. — 5. Tervszerű olcsóbb árak megszabása abból a célból, hogy a kartellen kívüli termelőt tönkretegyék. Időnként milliókat áldoznak arra a célra, hogy bizonyos ideig az előállítási ár alatt adjanak el. — 6. A hitel elzárása.

E ponton már nemcsak a nagy és kicsi, a tehnikailag előrehaladottabb és az elmaradt üzemek közötti versenyharcról van szó. A monopolisták mindazokat elnyomják, akik önkényüknek nem óhajtják alávetni magukat. Nyilvánvaló, hogy a tőkés termelési mód oly minőségi változáson ment át, hogy — bár megmaradt az árútermelés alapján — a legtöbb haszon csak a pénzügyi mesterkedés egyes „lángelméinek" kezében folyik össze. Ezeknek az ügyeskedéseknek és visszaéléseknek alapja a termelés társadalmasulásában keresendő, mely lehetővé tette, hogy az emberi munkaképesség hatalmas előrehaladásának gyümölcsét a spekulánsok kis csoportja élvezze. Ezek közül egyesek — különösen banktrösztök — tudományos irodákat is berendeztek a hasznszerzés módozatainak tanulmányozására. Így pl. a Crédit Lyonnais egy „Pénzügyeket tanulmányozó irodát" (Service des études financiéres) szervezett. évi 700.000 frank költségvetéssel. A francia bankok mestereivé váltak a részvénykibocsájtásnak. Ez a finánctőke munkanélküli jövedelmének jelentős részét képezi. A francia tőkeszervezetek főkép egyes külföldi államoknak nyújtott kölcsöneik révén lettek a világ hitelezői és a „szelvényvágók királyai".

Az ipari nagytőke és a banktőke összefonódásából alakult finánctőke létrehozta a monopolok új korszakát. E nagyvállalatok — kartellek, trösztök és konszernek — a monopolisztikus elv hordozói, s ez abban jut kifejezésre, hogy a nyílt piacon a szabadverseny helyett különféle összeköttetések kihasználása érvényesül.

Ezek az összeköttetések a finánctőkének az államhatalommal való kapcsolatából erednek. Hogy a monopolok az iparilag visszamaradt országokban elérhető legmagasabb értéktöbbletet megszerezhessék maguknak, e célra leghathatósabb az illető államokat kölcsönökben részesíteni, amelyek viszonzáskép a kölcsönző állam egyes vállalatainak letelepedési engedélyt adnak. Igy a tőkeexport két formája indul meg: egyrészt az iparosodásban visszamaradt ország kormányának nyújtott kölcsön; másrészt az „összeköttetésekkel" biró nagyvállalatok befektetései (gyárak, bányák, vasútvonalak alapítása) révén. Tipikus példái a terjeszkedés e módjának a hadiüzemi trösztök, melyek az egyes kormányokkal szoros összeköttetésben állanak és az ily állami kölcsönök lebonyolítása alkalmával nem hagyják „megkerülni" magukat.

A termelés monopolvállalatok útján való társadalmasításából folyik az a már ismertetett törekvés, hogy a legnagyobb trösztök felosztják egymás között a világ fogyasztópiacait. Ilyen felosztások történtek pl. az Allgemeine Elektrizitaets Gesellschaft és a General Electric Co., a Vereinigte Stahlindustrie A. G. és az United Steel Corporation, az I. G. Farbenindustrie és az Imperial Chemical Industry között. Hogy ezek a piacfelosztásra vonatkozó, jórészt titkos megállapodások csupán a versenyharc pillanatnyi erőviszonyainak rögzítései és nem a harmónikus elosztási viszonyok megteremtését szolgálják, arra a legjobb bizonyíték a jelenlegi háború. Olyan körülmények pl. mint az, hogy az angol Imperial Chemical Industry gazdasági súlyban megnövekedett és a német I. G. Farbenindustriet a délamerikai piacokról kiszorította, nem kis mértékben járultak hozzá az ellentétek kiélesedéséhez. Az erőviszonyok megváltoztak, szükségessé vált a világ piacainak új elosztása.

A világpiacok nemzetközi kartellek útján való felosztásával párhuzamosan halad a monopolvállalatok tőkekivitele, mely az iparilag visszamaradt országok értéktöbbletének és nyersanyagának megszerzésére irányul. De amennyiben ezekkel a békés eszközökkel nem éri el valamelyik nagyhatalom a célját, úgy a saját finánctőkéje, vagyis önmaga érdekében fegyverkezik a föld gyarmatainak és nyersanyagforrásainak újra való elosztásának kikényszerítése céljából. Igy a múlt század végén és e század elején megindult és ma is nagy mértékben növekvő fegyverkezés nem a nemzeti eszme szolgálatában áll. A világ jelenlegi gazdasági helyzete kényszeríti a hatalmakat a fegyverkezés állandó fokozására, ami viszont a maga részéről stratégiai-katonai okokból visszahat az ellentétek kiélesedésére.

A föld gyarmati felosztásának különböző formáival és fokaival lapunkban már foglalkoztunk. Most főcélunk a monopolkapitalizmus sajátosságait vizsgálni, hiszen az az imperializmus, mely napjainkban a század második nagy háborúját vívja, a tőkés termelési mód monopolisztikus állapota. Ez a meghatározás természetesen hiányos s az imperializmusnak csak a legjellemzőbb tulajdonságát tartalmazza, miért is szükséges az imperializmus fontosabb jellegzetességét egyenkint kiemelni. Ilyen jellegzetességek: 1. A termelésnek és a tőkének oly mértékű összpontosítása,

mely már létrehozza a gazdasági életben döntő jelentőségű monopolokat. — 2. A bank- és ipari tőkének „finánctőkévé" való összeolvadása s a finánceplutokrácia ezzel kapcsolatos keletkezése. — 3. A tőkekivitel kialakulása az árúexport mellett, ami főkép a monopoltőke korszakában nyer jelentőséget. — 4. A világpiacnak a nemzetközi tőkés szövetkezések (kartellek és konszernek) által történő felosztása, — és 5. befejezést nyer, majd újra megindul a világ gyarmatainak a tőkés nagyhatalmak közötti felosztása. (Mindezek a sajátosságok azonban az imperializmusnak csak gazdaságilag alapvető tulajdonságait jelölik meg. A történelmi vonatkozásokra itt nem térhetünk ki.)

A közlekedés, ipar és tőkeképződés a világ három helyén haladt előre legnagyobb mértékben: Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban. A tőkés fejlődés *egyenetlenségének* törvénye nyilvánul meg abban is — s ez a körülmény az imperialista versenyt óriási mértékben kiélesíti, — hogy a monopolkapitalizmus e három legfejlettebb országa közül az egyik úgyszólván semmi gyarmattal sem és csak kevés nyersanyaggal rendelkezik. Ez vezetett Európában a politikai széttagoltságra s fokozta mindjobban a balkáni, délamerikai és távolkeleti piacokért folytatott versenyt. Azsiában a fejlődő kínai kapitalizmus mind erősebben beleszólt az Egyesült Államok és Japán között folyó versenybe. Az a tény, hogy Japán éppúgy, mint Németország, kimaradt a gyarmati osztozkodásból, szükségszerűen egyre élesebbé és elkeseredettebbé teszi a két egyenlőtlenül fejlődött tőkés nagyhatalom közti ellentéteket.

Amint látható — ellentétben bizonyos elméletek felfogásával — az ultra imperializmus, vagyis a tőke hatalmas monopolokban történő központosítása a gazdasági és politikai ellentéteket nem csökkenti, hanem kiélezi. A finánctőke és a trösztök korántsem csökkentik, hanem ellenkezőleg növelik azokat a különbségeket, melyek a fejlődés üteme tekintetében a világgazdaság egyes részei között jelentkeznek. Ha az erőviszonyok az egyes nacionálisan elkülönült finánctőkék között megváltoznak, úgy a kitörő ellentéteket az uralkodó termelési mód mellett csak erőszakkal lehet megoldani.

A szabadverseny a termelőeszközök, vagyis az állandó tőke folyton növekvő kiterjesztésére vezetett, ugyanakkor, a tehnika tökéletesedése folytán, a dolgozók számát és jövedelmét, vagyis a társadalom fogyasztó erejét nagy mértékben csökkentette. Így, minthogy az elérhető haszon csupán a változó tőke, vagyis a munkabér után adódik, az összes befektetett tőkék utáni profit egyre csökken, s ma már rendkivül alacsonyan áll.

Az imperializmus legmélyebb gazdasági alapja, mint kifejtettük, a tőke monopolisztikus megszervezése, mely a szabadverseny korszakából nőtt ki és megoldhatatlan ellentétbe kerül a tőkés termelési mód alapvető követelményeivel. Ezért a monopolvállalatok, amint ez már természetükből folyik, a stagnálás és szétbomlás irányzatát hozzák létre. Amilyen mértékben bevezetik a monopolisztikus árakat, oly mértékben tűnik el az ösztönzés a

tehnikai és egyéb haladásra s ugyanolyan mértékben nő annak a gazdasági lehetetlensége, hogy a versenyt és ezzel együtt a tehnikai fejlődést mesterségesen fenntarthassák. Számtalan példát tudnánk felhozni arra, hogy a trösztök és konszernek felvásárolták azokat a szabadalmakat, melyek cikkeik gyártását olcsóbbá és tökéletesebbé tették volna, hogy azután ezeket a termelési tökéletesítéseket cikkeik árának védelme érdekében ne alkalmazzák, s a mások által való alkalmazását is kizárják. Arra természetesen nem képes a monopol, hogy a tőkés termelési rendszer mellett a világpiac szabadversenyét maradéktalanul kiküszöbölje. Azonban az egy helyben veszteglés és szétbomlás irányzata — a monopolok velejárója — feltétlenül érvényre jut és bizonyos időpontban, valamint egyes országokban általánossá lesz. Igen gazdag, nagy kiterjedésű gyarmatok monopolisztikus birtoklása is ezt a hatást eredményezi.

Ha a tehnikailag kitűnően felszerelt konszerngazdálkodás a magasan fejlett termelőknek szabad játékot engedne, úgy a piacokat rövid idő alatt az életszükségleti cikkek és áruk elképzelhetetlen tömege árasztaná el. A haszonrész azonban ez esetben óriási módon zuhanna és így a termelési mód mai formájában nem volna fenntartható. Ezért látja szükségesnek a monopoltőke a termelés fékezését, a kereslet megszervezését és a verseny szabadságának megtörését. Mindezek a szükségességek magából a termelési módból, illetve annak törvényeiből folynak.

*

Az imperializmus egyik jellegzetessége a pénztőke néhány országban való felhalmozása, ami az egész földön kb. 200 milliárd frankot kitevő értékpapirra rúghat. Ennek következménye, hogy a tőkepénzesek egész osztálya alakul ki, akik „szelvényvágásból" élnek, semmiféle vállalkozásban részt nem vesznek, hivatásuk a semmittevés. A tőkekivitel ezt a réteget nagy mértékben megduzzasztja és néhány államnak, melyek egy csomó tengerentúli ország és gyarmat munkaerejének és nyersanyagának kiaknázásából élnek, a gazdag életművész jellegét kölcsönzi. A külföldön „befektetett" összegekből származó évi bevétel Angliában kb. 100 millió angol font, s ez a tőkepénzes osztály bevétele. Ez az összeg több, mintötszöröse az angol külkereskedelem jövedelmének és szemléltetően igazolja az imperializmus élősködő tevékenységét. Kis csoport tőkepénzes állam alakul így ki az imperialista korszakban. Ezek azután a kikölcsönzött, vagy befektetett tőkék ügyében, — ha máskép nem megy — hadiflottájukat alkalmazzák döntőbíróként.

Ilymódon egyes nagyhatalmak ipari államból hitelező állammá alakulnak. Bár ipari termelésük és kivitelük is nő, a kamat- és osztalékjövedelmek, a kibocsájtási, bizományi és spekulációs nyereségek az összgazdaságban aránylagosan mind [illegible] pet nyernek. Az ilyen tőkepénzes állam, mintegy megszemélyesíti a szétbomló tőkés termelési módot, ahol azután egyesek érdekeinek nyomása alatt a termelőerők növekedése és az [illegible] beri szempontok háttérbe szorulnak.

A monopolkapitalizmus másik jellegzetessége, hogy a koncentrált finánctőke néhány kézben halmozódik fel, majd pedig összeköttetések és összefüggések sűrű hálózatát hozza létre. Nem csak a közép- és kistőkések, hanem a legkisebb tőkések és tulajdonosok is ennek a csoportnak hatalmába kerülnek. Ugyanekkor a más nemzetek finánccsoportjaival a világ felosztásáért és a harmadik országok feletti uralomért folytatott harc a birtokon belüli országokban uj tömeghangulatot, az imperializmus iránti lelkesedést idéz elő. Általános lelkesedés az imperializmusért és súlyos hibáinak szépítgetése mélyen jellemzi korunkat. E közhangulat serkentése az uralkodó közgazdász-politikusok számára természetesen csak úgy lehetséges, hogy a figyelem eltéritése céljából bizonyos mellékes szempontokat tolnak előtérbe és az imperializmus alapját tevő mélyebb összefüggéseket leplezik. Azok a békés megállapodások, melyeket a különböző nagyhatalmak finánctőkéi egymás között kötöttek, nem járnak az „ultraimperializmus" elméletében lefektetett békés eredménnyel. Erre a legjellemzőbb a huszadik századbeli Kína története, amelynek vevőpiacán idegen nagyhatalmak nemrég „békésen" osztozkodtak. Az ilyen osztozkodások persze *rövik életűek s még fennállásuk alatt sem zárják ki* a súrlódásokat és összeütközéseket. A tőkés termelési mód mellett u. i. az érdek- és befolyásterületek (gyarmatok) efajta felosztása mindenkor csak az érdekeltek általános gazdasági pénzügyi, katonai és egyéb erőviszonyai alapján történik. A résztvevők erőviszonyai viszont egyenetlenül változnak, mint ahogyan a tőkés termelésmód mellett az egyes vállalatok, trösztök, iparágak (sőt országok) fejlődése is egyenetlen. Japán néhány évtized alatti fejlődésével pl. a cári Oroszország nem tudott lépést tartani. Ezzel szemben Kína tőkés fejlődése ólomlábakon halad, egyes délamerikai államoknál viszont még ilyesmiről sem lehet beszélni.

NAGY GÁBOR

Napoleon oroszországi kudarcának történelmi jelentősége

E. V. Tarle ismert történelemtudós „Napoleon orosz hadjárata" című művének befejező fejezete. A mű 1937-ben jelent meg először, az orosz hadjárat 125-ik évfordulójára (1812). Második kiadása pedig a napokban látott napvilágot.

Az 1812-es hadjárat mély nyomokat vágott Európa testébe. Nagy kihatással volt a hadjáratnak Napoleonra nézve kedvezőtlen kimenetele úgy Nyugateurópára, mint Oroszországra. Napoleon veresége jeladás volt Európa népeinek a felkelés megkezdésére.

Az oroszok elleni hadjárat legnyiltabb „imperialista rabló-

hadjárata" volt az abszolutista diktátornak, aki ekkor már teljesen lekötötte magát a francia nagytőke érdekeinek. Már 1803-tól de különösen 1805-től kezdve úgy a német államokban, mint Ausztriában Napoleon uralmát súlyos gazdasági elnyomásnak érezték, amelynek eszközei a nyilt erőszak, a hódítások, területelfoglalások és a katonai-rendőri terror rendszabályok voltak. Ezek a rendszabályok tudatosan és szándékoltan akadályozták a gazdasági tevékenységet és haladást, a technikai fejlődést Közép- és Északeurópának minden elnyomott országában. Olaszország már 1796 óta elnyomottnak érezte magát, de még sokkal inkább 1800 után, Olaszország „visszafoglalása" után. Rendkívül magas fokot ért el az elnyomás 1807-ben; ekkor már azokban az országokban is elfojtottak minden gazdasági fejlődést, ahol mindeddig sikerrel tudták elhárítani a gazdasági életüket fenyegető elnyomó rendszabályokat. Hollandiának, majd a Hanza-városoknak a francia császársághoz való csatolása, az észak-német fejedelemségek elfoglalása, amelyek csak a leghevesebb ellenállás és Napoleon legcinikusabb hadviselőmódjának alkalmazása után adták meg magukat, azután a Portugália és Spanyolország elfoglalására irányuló kisérletek, a római pápa elfogatása és Róma elfoglalása és mindazok a rendszabályok, amelyeket Napoleon különösen 1810 után kezdett alkalmazni a kontinentális blokád megvalósítása érdekében: mindez nyiltan, érthető szavakkal beszélt Európa népeihez, melyek Napoleon járma alatt nyögtek és félreérthetetlen módon tudtukra adta, hogy Európa politikai tekintetben a teljes jogtalanság felé tart, míg gazdasági tekintetben gazdag zsákmányává válhat a francia polgárságnak.

A kontinentális blokád első éveiben még csak a kereskedelmi tőke képviselői panaszkodtak, az ipari tőke ellenkezőleg arról áradozott, hogy megszabadul az angol konkurrenciától és aranyidőknek néz elébe. Most azonban már az ipar képviselői is panaszkodtak. Az angol gyarmatárúk hiányában nehezen folyhatott a termelés gyapot nélkül, indigó nélkül, cukornád nélkül. És épen ebben az időben, 1810—11-ben, tünt ki egész mivoltában, hogy mennyire elvesztette szabadságát a hódolt területek polgársága: Napoleon ekkor ugyanis saját francia polgárainak, kereskedőinek és gyárosainak engedélyt adott arra, hogy bizonyos feltételek mellett beszerezhessék az angol gyarmatokról származó nyersanyagokat, de ugyanezt a hódított területek polgárságának megtiltotta. Gyűlölet, a lealacsonyítás feletti düh, a menthetetlen tönkrejutás tudata: ezek az érzések kísérték Napoleont az elnyomott népek részéről 1812-ben orosz hadjáratára.

Dél- és Középeurópa parasztjai viszont sok helyen épen a napoleoni hódítások és Napoleon antifeudális politikája következményeképen jutottak el a jobbágyi járom lerázásához, vagy legalább is annak megkönnyítéséhez, de most már (az 1807-től 1812-ig terjedő időszakban), a hatalmas császárságot ők is telhetetlen szörnyetegnek érezték és látták, hiszen állandóan „véradót" követelt tőlük, állandóan erőszakos sorozások útján ritkította soraikat. Hiszen Napoleon maga is azzal dicsekedett, hogy orosz had-

járatába csak 50 ezer „igazi“ franciát vezetett, míg a többi néhány százezer katonát a németek, olaszok, hollandok, lengyelek, spanyolok, dalmátok és más népek szolgáltatták. És minthogy ez így van, mondotta a császár, van-e értelme a búsulásnak?! Már pedig ezt a véradót a parasztok és munkások szolgáltatták, míg a felsőbb osztályok pénzen váltották meg katonáskodási kötelezettségüket és helyetteseket küldtek maguk helyett a háborúba.

A napoleoni uralmat kíméletlen, nyers rendszabályok útján tartották fenn. A sajtószabadságot teljesen elnyomták. Nem volt nyugodt perce egy németnek, olasznak, vagy más nemzetbelinek, ha bármivel is véletlenül magára irányította a mindenható császári rendőrség gyanúját.

Így esett azután, hogy amikor az orosz hadsereg előörsei 1813 januárjában átlépték a határt és megjelentek Poroszországban, először csak suttogva, majd egyre harsányabb hangon hallatszottak az öröm szavai: „Jönnek a felszabadítók, az oroszok jönnek!“ És ez a kiáltás azután ezerszer és ezerszer felhangzott az 1813-as év folyamán Európa minden nyelvén.

Természetes, hogy az 1813-as porosz felkelést, amelynek feltételeit épen az előbb jeleztük, Stein, Hardenberg, Gneisenau és más, igaz értelemben vett hazafiak már előkészítették. De bizonyos az is, hogy az 1812-es orosz győzelem nélkül aligha szabadulhattak volna fel úgy a németek, mint Európa többi népei Napoleon zsarnoki uralma alól. Halljuk például Gneisenau tábornoknak, a porosz felkelő vezérnek nyilatkozatát 1814-ből, amelyet később, 1826-ban meg is ismételt. Ezt írta Aleksander cárnak: „Ha nem lett volna a pompás orosz néplélek és ennek gyűlölete az idegen elnyomóval szemben, ha nem lett volna felséges uralkodójának sikeres ellenállása, úgy a civilizált világ elpusztult volna a dühödt zsarnok hatalmában.“

Így nyilatkozott akkoriban egy német hazafi. Érdekes viszont, hogy a mai német könyvek Poroszország felszabadulásáról írva, egyáltalán fel sem említik az 1812-es orosz hadjáratot, vagy, ha igen, úgy legfeljebb annyit mondanak róla, hogy tudja isten, mi történt volna akkor az oroszokkal, ha nem lett volna véletlenül olyan rettenetes hideg.

Anglia helyzete egészen más volt. Anglia sohasem függött Napoleontól. Viszont a kontinentális blokádot az orosz győzelem megszüntette és most az angol iparcikkek, mint valami gyors hegyi folyó hullámai, öntötték el Európa minden országának piacát. Az történt, amit Kutuzov, aki nemcsak nagy hadvezér, de jó politikus is volt, — már azelőtt megmondott Wilsonnak, még a Berezina partján: Napoleon bukása elsősorban épen Angliának használt. Anglia gazdasági fölénye, amelyet Napoleon semmiféle kétségbeesett rendszabállyal nem tudott megtörni, ez az angol gazdasági fölény most jó néhány évtizedre teljes valóságában megnyilvánulhatott. És épen az orosz kivitel, az orosz behozatal és az orosz valuta jutott Londontól függő helyzetbe. Gróf Nesselrod, Miklós cár kancellárja, időnként fogadta az angol kereske-

dőket és volt oly szíves, hogy magyarázattal szolgáljon nekik az orosz politika szándékairól. Odesszában, az orosz kormányzók a XIX. évszázad első felében, egészen a krimi hadjáratig, semmitől sem féltek annyira, mint az angol hajóskapitányok, kereskedők vagy hajótulajdonosok óvásaitól. Hasonló volt a helyzet Rigában, Kronstadtban és Revalban is. A kontinentális blokád megszűnése után az angol kereskedők épen olyan fölénnyel bántak az orosz kormánnyal, mint érdekeik képviselője, sir Wilson tette ezt a Sándor cárhoz intézett leveleiben, vagy a Kutuzovval folytatott beszélgetéseiben.

II.

Ugyanilyen nagy befolyást gyakorolt Napoleon leverése magára Oroszországra is. Napoleont nem a fagy és hideg törte meg: az orosz nép ellenállása győzte őt le.

Az orosz nép megvédelmezte nemzeti függetlenségre való jogát és tette ezt olyan győzelmi akarattal és fékezhetetlen lendülettel, olyan minden pózt gyűlölő hősi lendülettel, mint a spanyol népen kívül akkor egy nép sem.

Az orosz nép nagyobb fizikai erő és nagyobb gazdasági lehetőség felett rendelkezett, úgy hogy a hatalmas napoleoni hadsereg hat hónap alatt szétolvadt és elveszett, míg a spanyolok, — dacára minden hősiességüknek és dacára az angol segítségnek, — öt éven át sem tudtak megszabadulni Napoleontól és csak 1813-ban szabadultak fel az orosz győzelem következményeképen.

Az orosz nép viselte a háborút Napoleon ellen és ez megnyilvánult a seregek magatartásában is a harcmezőkön, de megnyilvánult a parasztság fegyveres guerilla harcaiban is és abban a törekvésben, hogy kiéheztessék a nagy és híres ármádát. A spanyolok háborúja gyengén megszervezett paraszttömegek elszórt csatározásaiban jutott kifejezésre. Ez a harcmód nagy nősiességet igényelt, eredménye mégsem lehetett olyan jelntős, amilyen lehetett volna, ha a spanyoloknak jól megszervezett kádereik vannak. Voltak ugyan ilyen kádereik, de ezeket csak nagysokára, a háború folyamán szervezték meg. Oroszországban meg voltak ezek a káderek a hadjárat elejétől kezdve és így kihasználhatták a nép lendületét és győzelmi akaratát a hódító ellen.

A 812-es győzelem annyira büszkévé, annyira öntudatossá tette a népet, olyan lázas izgalmat okozott a néplélekben, hogy sokan ettől az időponttól fogva új Oroszországról kezdtek beszélni és még az időt is úgy számították, hogy: a „franciák előtt" és a „franciák után."

Az 1812-es esztendővel szoros összefüggésben áll az orosz történelem első forradalmi megmozdulása, — az 1825-ös december 14-iki felkelés is. — Egyes dekabristák 1812-ben azért fogtak fegyvert, hogy Oroszországot megvédjék Napoleon ellen, 1825-ben pedig azért, hogy megvédjék Oroszországot Miklós ellen.

Az 1812—1825-ös fiatal nemzedék a 12-es háborút úgy fogta fel, mint szabadságharcot a külföldi elnyomás ellen, amelyet Napoleon jelentett akkoriban.

Tuljin találó mondását: „A dekabristák keltették életre Hercent", ugyanilyen találóan egészíthetjük ki ezekkel a szavakkal: „Az 1812-es esztendő keltette életre a dekabristákat." Természetesen itt nemcsak az 1812-es, de az 1813-as, 14-es és 15-ös évekre is gondolnunk kell, hiszen ezekben az években egyre dúlt még Európaszerte a Napoleon-elleni háború. Sőt a Waterloo utáni időkre is gondolni kell, mert még akkor is Franciaországban tartózkodott az orosz sereg. De ezek a további háborúk épen 1812 következményei voltak.

És nemcsak a dekabrista vonalhoz vezet el az 1812-es esztendő. Régi mondás: „1812 nélkül nem született volna meg Puskin." Persze ez így különösen hangzik. Hiszen költők születhetnek nemcsak a nemzeti fellendülés, de a nemzeti hanyatlás kroszakaiban is. Gondoljunk csak Goethére, Schillerre vagy másokra. Mégis! Bizonyos, hogy Puskin költészete a nemzetnek azt a büszke, örömös öntudatát tükrözte, amely öntudat 1812 erkölcsi erejéből táplálkozott. Egészen bizonyos, hogy 1812 nélkül Puskin nem lett volna az, aki lett, egészen bizonyos, hogy enélkül nem olyan hangon beszélt volna Oroszországról, amilye hangon beszélt, előrelátva az ország későbbi útját. De nemcsak Puskinról van itten szó. Az egész orosz kultúra és az orosz nemzeti öntudat a 12-es forrásból merített erőt. Már Csernisevszkij mondta: „Nem a francia ujságok nagyhangú magyarázatai verték le Napoleont, hiszen nem is hoztak semminemű kommentárt. Napoleont az 1812-es hadjárat döntötte meg. Nem az orosz hirlapok keltették új életre az orosz nemzetet, az 1813-as év dicső veszélyei tették ezt."

A jobbágyság 1812 után is fennmaradt még Oroszországban. Még nem voltak meg azok a gazdasági-társadalmi feltételek, amelyek a jobbágyság megdöntését lehetővé tették volna. De hiszen Napoleon sem azért jött Oroszországba, hogy a régi jármot összetörje. Ellenkezőleg. Azért jött, hogy a régi járom mellé újat tegyen a nép nyakára. De a mi korunkban az orosz nép magával ragadta a többi népeket is az új társadalom kiépítéséért folyó munkába.

Hogy viszont ezt a munkát elvégezhesse, ehhez elsősorban arra volt szükség, hogy előzőleg kiküzdje nemzeti önállóságát, hogy szabadon rendelkezhessen önmagával és országával. Ezt a mellőzhetetlen feltételt, ezt a szabadságot, féltékenyen őrizte az orosz nép. Erről tanúságot tehetnek a lengyelek, még a XVII. század lejéről, a svédek a XVIII. századból és Napoleon is a XIX. század elejéről. És az összes hódítók közül, akik az orosz függetlenséget akarták elrabolni, épen Napoleon volt a legveszélyesebb, mert Makedoniai Nagy Sándor és Julius Cézár óta még soha ennyi hatalom nem összpontosult egy ember kezében, mint az övében. Rettentő nagy volt császársága, nagy volt a leigázott népek száma benne. Hatalma korlátlan volt és katonai tehetségét mindmáig felül-nem-múltnak tekintik. Ezt az óriást döntötte porba az orosz nép.

(ford. L. P.)

A félreállóhoz

Bolyhos fehér hálót terített szét a tél,
Csikorgó dérrel-durral terjeng most a fagy,
Melegg odúba bújik össze mind, aki él,
S te a zordon hidegben is egyedül vagy.

Fázol és éhezel. Keveset vetettél,
Aratni is alig arattál valamit —
Fagyos mezőinken fütyül a veszett szél,
Mégse harsogod ifjúságod dalait.

Oly szép dalokra tanított ifjúságod,
Míg serény kezed nehéz munkában fáradt,
Daloltad, hogy építesz majd új világot,
Ahol senki sem lesz éhes, rongyos, fáradt.

Te tudod, az idő mindent eloldozott
— A bolond szél csak fütyül irgalmatlanul —
A kevés boldogok most is mind boldogok,
S akik alul voltak, maradtak is alul.

De jönnek a fiatalok és hitesek,
Szeretnék dalolni egykori dalaid
Sohse éltek ezek igaz szépségeket
— Tanítsd dalra a kietlenség fiait.

Jer, nézz a szemükbe, nyisd meg a szívedet,
— A fagy muzsikája veszettül hegedül —
Minden eggyel többen leszünk, add a kezed,
Ne ácsorogj az utak mellett egyedül.

LATÁK ISTVÁN

Tolsztoj és a „tolsztojizmus"

„Tolsztoj, a költő, még nagyon nem százesztendős. Inkább: javakorabeli s mindenkorra való, mint általában a géniusz." — írta Ignotus, nemrégen, tizenkét évvel ezelőtt, 1928-ban, a legnagyobb orosz író születésének századik évfordulóján. Még nagyon nem százesztendős — ez annyit jelent, hogy Tolsztoj majd két évtizeddel halála után még azon mód volt fiatal, friss, uj, mint volt halhatatlanul fiatal késő aggságában az asztapovói halál előtt: Tolsztoj, a költő szivdobbanásnyit nem öregedett azóta sem, s ma is olyan eleven, olyan hatalmas, hogy az olvasónak az az érzése, ha a Háború és Békére, a Karenin Annára, a Feltámadásra gondol, mintha egy orosz Homeros epikája sodorná magával, forró érzésekkel fagyos tájakon, borzongató biztonsággal, egy kavargó, különös elmúlt világban.

„Ám Tolsztoj nemcsak költő volt, hanem filozófus, sőt olyasmi is, mint a vallásalapítók" — írja tovább Ignotus említett cikkében, egy ünnepélyes ignotusi írásban.

Most van harminc éve, hogy Tolsztoj elérkezett egyéni drámájának utolsó fordulójához, elhagyta otthonát, bevette magát az osztopovói (ma Tolsztojevo) indóház várótermébe és egyedül csak Istenének ajánlva lelkét, meghalt. A világ nagyon megfeledkezett a modern regényírás e nagyhatalmáról. Itt-ott emlékezések jelentek meg róla, emberi kicsinyességeit elevenítették fel, költői és emberi nagyságának felmérésétől az egész mű, az igazi és teljes Tolsztoj felmutatásától — korunk szellemi szegénységét és szemforgató erkölcsiségét jellemző módon, — tartózkodtak. Holott, ha már a filozófust nem ünnepelte a világ, legalább a költőt, a csalhatatlan művészt, a realista regényírás Tolsztoját említhette volna egy jubileum rendjén, nem apró rajzokban, hanem irodlami méretekben, Tolsztoj méltó nagyságában. A világ ma nem követi Tolsztoj filozófiáját, vallásbölcseleti parancsait és tilalmait, nem követi ma a világ a kereszténység szószerinti evangéliumát sem, ami ellen Tolsztoj a tolsztojizmus bölcseletét állította szembe, mintegy kiegészítésül, szigorú és szenvedélyes kommentárként, egy új, szilárd és panaszos próféta vallomásaiban. Tolsztojt ma méltóan, emberien és költőiensak hazája ünnepelte, a mai Oroszország, holott éppenséggel nem a tolsztojizmus erkölcsi és vallási varázslatát valósította meg az a nép, amelyhez míg élt, Tolsztoj, a vallás erkölcsi erejével, kiengesztelő malasztjával fordult, hogy azon épüljön és építsen új hazát, „Isten országát."

S mindez érthető és nincs benne csodálni való.

Korunk, e szomorú s egyben förtelmesen nevetséges idő omladozó alapépítményével és szertezüllő felépítményével a Tolsztoj korához hasonlóan elhaló, határkorszak, egy alakuló új időnek hasadó hajnali vajúdásaival tele.

Tolsztoj hallotta a halálraitélt termelési régi világrend eget-földet rázó összeomlását, a régi világ elmúltát és az újnak születését érezte a XIX-ik század gomolygó, ködös világában, de mindezt a

vallás lelki világításában látta. Ő bibliai ember volt, a Szodoma és Gomora eljövetelét látta, a gonosz és ferde formákban, mint egy igazi fájdalmas és komor próféta és hogy a pusztuló világ megálljon a helyén és el ne tünjön, kiállt átkozódni. S ma látszik, menynyire a pusztában kiáltó próféta volt ő. Idegen volt számára a konkrét történelmi szemlélet, a szociológiai felismerése történelmi tényeknek, kényszereknek és törvényeknek, a múlhatatlanságban hitt, a hitben és az erkölcs örök elveiben. Javíthatatlan és örök javító volt, egy erkölcsi géniusz, akinek már életében menthetetlenül bele kellett pusztulnia tulajdon elveinek halálába.

Pusztában kiáltó próféta volt Tolsztoj már saját korában is, s annál inkább most, amikor éppen az a polgári erkölcsű, vallási síkba épített világ nem akar tudni róla, amelyre feltette életét és erkölcsi szempontból magasztos tanítását. Széthulló társadalmak, bomlasztó, zűrzavaros eszmekkörökben bódultan járó emberek örvényes kora a mi korunk, akár Tolsztoj művészi és prófétai alkotásának időszaka, mely Uljanov szerint 1861-től 1905-ig tartott. A Karenin Anna Levinjének szavaiban teljes világossággal fejezi ki Tolsztoj, miben állt az orosz történelem örvénye a mult század hanyatló éveiben. „Nálunk a döntő órában minden ki volt fordítva és csak a berendezésen dolgoztak". Tolsztoj nem úgy látta a történelmi valóságot, mint Uljanov, ami ki volt fordítva, az a régi társadalmi rend volt, amely abban a korban már időszerűtlenül a maradandóság berendezésén dolgozott. Tolsztoj a felfordult világot a vallás és erkölcs örök pilléreire akarta helyezni, — visszahelyezni — úgy látta, a gonosz világ, ha erkölcsileg felemelkedik, megnemesedetten megmarad az örök és változhatatlan renden belül. Új egyensúlyt keresett a lelkekben, az új egyensúly azonban miben sem különbözött az uralkodó eszme kibillent egyensúlyától, csupán egy magasabb rendű eszményi síkról szemlélte a kifordult ábrázatú világot, nem vette számba, hogy világnézete csak a régi rezsim ideológiája, tündöklően tiszta erkölcsi fogalmazásban. Annyira tündöklően tiszta fogalmazásban, hogy a tiszta erkölcs nevében már az emberi nem kipusztítását hirdette a megdicsőülés és megtisztulás érdekében, ha a gyarló ember képtelen lenne az erkölcsi jóra. Csak az Embert látta, egyéneket, nem tömegek kollektív kívánságát és óhaját, nem osztályok történelemalakító erejét és az osztályerők törvényeit, amelyek meghatározzák egy adott kor politikai formáját, erkölcsi normáit, az egész élet külső-belső szerkezetét.

Tolsztoj mélységesen keresztény volt, minden keletiessége, ázsiassága, a buddhista passzivitással rokon lelki alkata ellenére Tolsztoj oly mélyen volt keresztény, hogy a hivatalos Egyház ki is közösítette kebeléből. Tolsztojnak minden ember testvére, különbség nélkül, a muzsik, akit deresre húznak és a kormányzó, aki 50 botütést veret a fajtájabeli parasztra. Tolsztoj szemében szerencsétlen, tévelygő, sajnálnivaló mindakettő, s különösen a kormányzó, aki a vallás tanításaitól olyan embertelenül messze rugaszkodott, hogy embertestvérét megkínozza. Tolsztojt lelke mélyében megrázta és áthatotta Máté evangéliumának íntelme „Ne állj ellen a gonosznak, hanem aki arcul üt téged jobbfelől, fordítsd felé a másik orcádat is." Tolsz-

toj e tanítás első felét hirdette, életfilozófiájának talpköve ez és egész művészi és emberi magatartásának főpusztulátuma. „Ne állj ellen a gonosznak". Annyira nem ment az aszkézisben, mint Dosztojevszki, aki csak pravoszláv és szláv volt az univerzálisan keresztény Tolsztojjal szemben. Tolsztoj egészen az önsanyargatásig nem követte Máté V. 39. parancsát A jasznaja-poljanai bölcs Mátéval csak annyiban egyezett, hogy „ne állj ellen a gonosznak". Félelmesen fonák tan ez, könyörület és kegyetlenség kétértelmű kínja egy félmondatba sűrítve! Az élet teljes tagadását hirdeti, az élni nem érdemes életet, amellett, hogy a gonosznak ad több jogot és elismeri az erőhöz és hatalomhoz való több jogát a gyengébbel, a kiszolgáltatottal szemben, aki csak az erkölcsiség benső pajzsával ékeskedik; a moralitás látszatát akarja kelteni, a *minden gonosztól* való menekülés és felülemelkedés látszat, azzal a tanácsal, hogy hiú és meddő a harc a gonosszal, nem érdemes a harcra. Merőben életellenes tanítás, passzívitás egész a pesszimizmusig! Híven a Tolsztoj kétkedésekkel, ellenmondásokkal teli földi életéhez, csupa elfojtás, csupa gátlás minden mozdulatában ez az óriás. Hegyekből emel boltozatot a toprongyos muzsik fölé és megközelíthetetlen művészi magosságból hullatja rá könnyeit, a könyörület kenyerét, a szánalom szivárványát, hullatja az irgalom írját a nyomorgó földműves sokseb testére. Egyfelől eltilt a gonosszal való harctól — másfelől a szánalmat adja jutalomnak. Az elnyomott parasztsághoz, a kisemmizettekhez, a kihasználtakhoz, a megejtett és elhagyott cselédlányhoz, a jobbágyi lélekhez és sorshoz közelállónak érezte magát a legnagyobb lelkű gróf, Lyev Nikolájevics Tolsztoj, aki parasztruhában járt mezítláb ment a tarlón és kaszált a sárga buzatáblákban. A részvét, a szánalom, a jószív, a kegyeletérzés hajszolta ezt a bizonyára nagyon szenvedő, nagy embert az erkölcsi felemelkedés és megnemesedés, a feltámadás útján. Szenvedni a szenvedőkkel! De miért nem inkább harci riadót fújni és harcolni a harcolókkal? Hívta az Embert, menjen utána az ő útján, szánja a szánandó és vergődő szegényt, segítsen rajta a lélek nemes olajaival Haladjatok a tökéletesedés útján, a békesség, bölcsesség, megbocsájtás, jóság, szelídség, szüziesség szívútjain. Tolsztoj a paraszti élet formáját választotta, mint az üdvösséges élet krisztusi keretét. Ám Tolsztoj bíráló bölcs és a hivatos vallás előírásaiból kiírt mindent, ami ellent mond az Ész bírálatának.

Csak egyetlen megoldatlan társadalmi problémát ismer, a paraszt földkérdését. Ennek megoldásától függ, szerinte, az egész társadalom szociális problémáinak megoldása.

Tolsztoj sötétenlátása és a gonosszal szembeni visszavonulása, hivatkozása a Duh-ra, az isteni Szellemre, olyan ideológiát emelt fel, amely feltétlenül abban a korban jelent meg, amikor a régi uralom kifordult a sarkaiból és amikor a tömeg, amely ebben a rezsimben nevelkedett és ebből vette elveit, szokásait, hagyományait és hitelt, nem látta és nem láthatta, milyen újfajta világ van keletkezőben a kifordult sarkú világ romjaiból, milyen szociális erők igazgatják ezt az új világot, milyen társadalmi erők képesek felszabadulást hozni az erősen átformálódó

kor feloszló régi, illetve kialakuló új rendjében. Az a kor, amely Tolsztoj működésének virágzását jelentette, 1862-től 1905-ig, Oroszország erős társadalmi ujrarétegeződésének, osztálycsoportosulásának korszaka volt. Uljánovot idézzük, aki szerint Tolsztoj ebben a korban formálódott társadalmi reformerré, bölcselővé és művésszé. Ez az átmeneti kor adta meg Tolsztoj művének és a „tolsztojizmusnak" világos vonalait. Ő menekülő ember, félelmek kínozzák, a réginek, hagyománynak, időtől szépült, szentesített szokásnak őrzője, mert erkölcsisége és vallásossága óvja a merészen újtói, a nagyszerű bátorságtól, a rombolva építő emberi ideáltól, a természettudományosan és társadalom-tudományosan megalapozott, matematikai gondolkozástól. Tolsztoj kora társadalmának legnagyobb erejű elbeszélője, oly szélesen átfogó erejű, mint maga az orosz föld és élet, zúgó rengeteg erdő, sejtelmes, súlyos, de velejében elvont. Tipikus kifejezője korának, akár a másik vonalon, az ellenkezőn: Gorkij, aki művészi és írói szemléletében, emberi és költői itéletében felismerte a társadalmi és történelmi valóság törvényeit, amelyek konkrétek, amelyek az anyagi világot az anyagiság törvényeivel kormányozzák és jelenségeit magyarázzák

Tolsztoj minden gondolata Isten és a föld volt, élete alkonyán arra kényszerült, hogy egyéni életét, és tanait, mintegy visszavonja, csaknem megtagadja, fáradtan dőlt a sírba, amikor már minden elhagyta, egy hiábavaló nagy élet után. Tolsztoj tanítása utópikus Gorkij valóságábrázoló és a valóság varázsában parázsló művével szemben. Mint regényíró azonban mégis a legnagyobb realista. Ám reálista regényeinek mélyébe rejtette utópikus bölcseleteit. Gorkij írta róla: Igen nagy Ő! Az Ő minden értéket meghaladó egyénisége egy rettenetes, csaknem monstruózus jelenség. „Nagyobb, hatalmasabb mint az összes többiek, emezek olyanok számára, mint a szúnyogok", tulságosan eltávolodik tőlük, — el a pusztába. Ott mélyed el egyedül, zsenije összes erőinek legerősebb megfeszítésével a legfontosabb kérdésbe — a halálba." Tolsztoj tanítása tartalma szerint reakciós — haladásellenes — a szó leghatározottabb és legmélyebb értelmében — így mondja Uljánov. Mindamellett nem mondhatni, hogy nem szociális, még kevésbbé, hogy nem tartalmaz kritikai elemeket a haladó osztályok oktatására szolgáló anyagában. (Uljanov: Tolsztoj és Kora.)

A mi korunk veszedelmes világnézetével szorosan rokonul ama bomló és omladozó korszakkal, amelynek irodalmi kifejezést Tolsztoj adott. Van-e természetesebb, mint hogy korunk vezető politikai irányvonala és az ezen alapuló társadalmi rend — itt benn Európában — tartózkodik annak ünneplésétől, aki a nagy orosz átalakulást előre érezvén, — de a régi rendhez tartozván — fanatikus hittel húzta meg a veszendő régi világ minden harangját és haragjában és alázatában gőggel és irgalommal akarta békére és bölcsességre szoktatni a világot? Az alásüllyedő régi világ peremén állt, Tolsztoj, egy új szövetség apostola és hogy elkerülje világa, az orosz világ összeomlását, hogy megakadályozza a vízözönt és az új világ születését jelentő Idők eljövetelét, óriási súlyú zsenijével kapaszkodott

a világ sarkaiba. A mi világunk igazolta most magát, nem tagadta meg valóját. Dehát lehetett-e várni e világtól, a szemérmetlenség és szemfényvesztés világától, hogy a tévedéseiben is nagy embert egész valójában újra átnézze és felmérje? *Fekete Béla*

Magyar mult

A kurucfölkelés története

(1703—1711)

A kurucmozgalom nagyjában és lényegében az elnyomott parasztok jobbágymozgalma. De, ha már az 1514-es parasztlázadást sem lehet csak magából az állati sorsba taszított jobbágyok helyzetéből teljesen értelmezni, úgy ez a helyzeti és mozgalmi bonyolultság hatványozottan vonatkozik a kuruckorszak történetére. A kurucmozgalom nagyon bonyolult, egymáson keresztül-kasul futó és egymást keresztező érdekek és mozgalmak eredője. A kurucmozgalom sokrétegű, sok kiindulási pontja van és ezek a rétegek és ezek az érdekek csak egy helyen érintkeznek, hogy azután ismét szétváljanak és ellentétes irányokban folytassák útjukat. Ezt az egy érintkezési síkot, ahol a különböző síkok metszik egymást, nemzeti síknak nevezhetjük el. Így a kurucmozgalom nemzeti jelleget visel annak ellenére, hogy sokrétegű, hogy különböző érdekek harcából alakul ki, amely érdekek csak ritkán találkoznak, hogy azután ismét folytassák egymás elleni harcukat. Épen ezért a kurucmozgalom helyes megértéséhez szükséges előzőleg megismerkednünk e különböző rétegek és osztályok helyzetével, érdekeivel és harcaival, hogy megleljük azt a pontot, ahol ezek az érdekek legalább ideiglenesen közös nevezőre hozhatók.

I. A KURUCKORI MAGYARORSZÁG KÉPE

A jobbágyság és egyes rétegei — A szegénylegények

Az 1514-es parasztlázadás leverését a főurak régi vágyuknak valóra váltására használták ki: röghöz kötötték a jobbágyot. (Werbőczy törvénykönyve.) A röghözkötöttség, a költözködés jogának törvényes megvonása, úri gazdasági érdek volt és összefüggött az akkori gazdasági élet legfőbb bajával: a munkáskéz, a munkaerő hiányával. A hatalmas góliátbirtokok, amelyek egész megyékre terjedtek ki (időnként 10—25 úr birtoka volt az ország legnagyobb része; ez a néhány úr volt a „nemzet"), műveletlenül állottak, pedig a pénzgazdaság terjedése az országban megkövetelte az egyre nagyobb jövedelmeket: a piacra termelést. Az általános munkáshiány általános úri érdekké tette a jobbágyság röghözkötését. Az egyes nagybirtokosok érdekei azonban még sem voltak mindig azonosak. A munkaerő-hiány telepítésekre

kényszerítette a birtokosokat.

A telepítés, persze, lehetett külső telepítés is, más országok munkástömegeinek az országba hívása jobb feltételek ígéretével, — amelyekről a birtokos többnyire, természetesen, már előre tudta, hogy csak ígéretek maradhatnak, mert hiszen az ígéretek betartása jövedelmének csökkentését jelentette, — de lehetett az belső telepítés is: a jobbágytömegeknek az egyik birtokról másikra csalogatása, vagy sokszor, egész egyszerűen, a jobbágyoknak elhajtása a szomszéd birtokról. Előfordult néha, persze az is, hogy egyes birtokosok jobbágyaik részére adómentességet tudtak kieszközölni a fejedelemtől, amely esetben a jobbágy többet tudott szolgáltatni földesurának s amellett még mindig kevésbbé volt megterhelve, mint más birtokon. Az ilyen adómentesség mindenkor erős csábítóerőként szerepelt volna, ha a röghözkötöttség nem áll az átköltözés útjában. (Ez pl. a Mátyás király rokonságának és híveinek oly nagy népszerűséget hozó jobbágyvédő politikanyitja.) Így a Werőczy-féle törvények nemcsak, hogy a gazdasági fejlődésnek lettek kerékkötői, de a nagybirtokosok között is súrlódási felületet teremtettek. Ennek ellenére hiába próbálkoztak egyesek az országgyűléseken, különösen újabb lázadások idején, e törvényen változtatni, a röghözkötöttség e korszakon végig állandóan érvényben maradt s a telepíteni akarók bel-, vagy külháborúk útján igyekeztek elegendő munkaerőhöz jutni.

Az úrbéri viszonyokat e korszakban még nem rendezték. Nem volt egységes, országos törvény, amely megállapította volna egyszersmindenkorra s mindenkire egyforma érvényességgel a jobbágyi szolgáltatások mértékét. Egyes megyék a saját területükre szóló hatállyal rendezték ugyan az úrbéri ügyeket, de sokszor egy megyén belül sem egyeztek e szolgáltatások. Általános zűrzavar, anarhia uralkodott e téren is. Sohasem tudta a jobbágy, mit ír elő a törvény, milyen szolgáltatásokra van törvényes joga földesurának, hány napi úrdolgára kell mennie hetenként (1-től 4 napig terjedt), vagy mit és mennyit kell beszolgáltatnia urának, községnek, megyének, államnak, egyháznak, katonaságnak, németnek, töröknek, hajdúnak, papnak. E szolgáltatások a legjobb esetben a termékek 60—70 százalékát tették ki, úgy hogy a jobbágynak olyan kevés maradt meg munkája eredményéből, hogy állandó, krónikus éhinségben szenvedett.

A szolgáltatások pedig egyre nőttek, a terhek egyre súlyosbodtak. Ennek két oka is volt. Az egyik ok tisztára gazdasági: a pénzgazdaság terjedése, amely a pénzt kezdte megbecsültetni az urakkal is. Így egyrészt igyekeztek külföldi piacokra termelni, hogy pénzhez jussanak, másrészt pedig nemcsak természetbeni dézsmát követeltek a jobbágytól, de pénzbeli adózást is, amit pedig könnyebb egyre emelni, mint a hozadéki követeléseket.

A másik oka a terhek súlyosbodásának politikai természetű. Magyarország ez időben állandóan háborús színtér volt. Bel- és külháborúk dúlják az országot. A belháborúk egyes főurak, vagy főúri ligák, szövetségek, egymással folytatott állandó csatározá-

saiban merültek ki, amelyeknek célja, a birtokfoglalás, marhaállomány és munkáskéz szaporítás, néha csupaszon jelenik meg, néha azonban a vallásháborúk, vagy dinasztikus, trónkörüli harcok eszmei köntösébe burkolva rejtőzik el. Ilyen állandó csatározásokat folytattak az urak különösen a „végeken", a török és német határokon, béke idején épen úgy, mint komoly külháborúk esetén. Így a Habsburg uralkodóház pl. megtiltja egy ízben Zrinyi Miklósnak, a költőnek, az ilyfajta határvillongást a török határon, mert attól fél, hogy komoly háborúvá fejlődhet az állandó csatározás és marhaelhajtás. Viszont mikor csakugyan háborúra kerül a sor a török és német között, akkor az 1664-es vasvári békeszerződésbe az uraknak sikerül bevétetni azt a pontot is, hogy 5 ezer főnél kisebb seregek csatározása megengedhető béke-idején is és nem tekinthető háborúnak.

Mindezek az állandó háborúk természetesen csak a jobbágy rovására folyhattak. Egyrészt a jobbágyot már néha be is sorozzák katonának és felhasználják a háborúskodásban, másrészt leginkább az ő marháját hajtják el, az ő vetését gázolják, pusztítják, vágják le sokszor még zölden, vagy őt magát hurcolják el. De azonkívül is: a háborúhoz katonára és tehnikára van szükség. A katonaságot természetesen a jobbágy tartja el a beszállásoláskor, akár az urakat és kíséretüket A katona, különösen az *idegen katona*, ugyan zsoldos volt. de zsoldját rendszerint nem kapta soha kézhez, mert egyrészt azokban az időkben általános pénzhiány uralkodik és a császár pénztára is üres, ha kölcsön nem kér valamelyik gazdag polgártól, másrészt az akkori hadseregek egyes vállalkozó ezredesek gondjára voltak bízva s e vállalkozók a kapott pénzt sokszor saját céljaikra tartották meg. A központi ellátás, trénrendszer is csak a kezdet kezdetén van: így a zsoldos sereg kénytelen „rekvirálni", az idegen gabonát levágja, a marhát elhajtja, a magtárakat kifosztja. Az ilyen módon kifosztott jobbágyot a földesúr, persze, nem mentette fel a dézsma beszolgáltatása alól. Maga a háború is többnyire dúlásból állott. S amint a beszállásolásnál a jobbágy szempontjából nem játszott szerepet, hogy ellenséges, vagy saját katonaságról volt-e szó, úgy a háborús dúlásokat is egyaránt folytatták: ellenség és barát. Ha másért nem, hát azért dúlták fel a határt a seregek, hogy az ellenség élelmezését akadályozzák.

A háború a jobbágy részére több ingyenmunkát, úrdolgát, robotot jelentett. A jobbágy építette a várakat, sáncokat, utakat, emelte a hidakat, ásta az árkokat, esetleg mindezt azért, hogy könnyebben uralkodhassanak fölötte.

Az ország több részre osztottsága, a sok határ, megteremtette a végek nyomorát, egy külön rendszert, amit röviden úgy foglalhatnánk össze: egy rókáról több bőrt! A végbeli jobbágy a határon innen is, túl is adózott. Csak a török tudta megvédeni alattvalóját egyedül a maga részére s már ezért is, bár más könnyebbségek miatt is, igyekezett a jobbágy a török részekre szökni

De hasonló szerepet játszott a vallás is. Ez lelkiismereti kérdés volt, de egyúttal gazdasági előnyökkel, vagy hátrányokkal is

járhatott. A jobbágy tartotta el, — az egyháznak kijáró tized fizetésén kívül, amelyet sokszor bérbe adtak ki, sőt Erdélyben is, ahol protestáns volt az államvallás! — papját, kántortanítóját, természetesen anyagi lehetőségei szerint. A falusi papság így nem élt magasabb színvonalon a jobbágyságnál és sokszor annak igaz tanácsadója és vezetője lett (Mészáros Lőrinc, Heltai Gáspár, a prédikátorok). A reformáció terjedésével és a pravoszláv telepítésekkel azonban az ország lakossága megoszlik vallási tekintetben. Míg Luther az urak pártjára szegődött a parasztsággal szemben, Zwingli és a svájci vallásujítás már arra a polgári álláspontra helyezkedett, hogy a munka adja meg a termék értékét, a „munka hozza meg Isten áldását." A magyarság a svájci „helvét" tanítást fogadja el és pedig ugyanakkor, amikor a pénz mennyisége polgári körökben nő, de értéke ezzel csökken, a termékek ára nő, — de a munkaerő ára esik. Pedig munkanélkül nincs „istenáldás". Ilyen körülmények között a vallási tanítás, mint forradalmi erő, a lelkiismeret elsőrendű fontosságú kérdésévé válik, de az urak ennek dacára kimondják a „cuius regio, eius religio" elvét, azt az elvet, hogy az alattvaló, a jobbágy — az úr vallását tartozik követni.

E lelkiismereti kérdésen túl a „cuius regio" elve az anyagi terhek emelését, súlyosbodását is magával hozta: tizedszedést jelentett a katolikus egyház részére a protestánstól és pravoszlávtól, szóval attól is — akivel vallása harcban állott, akinek ellensége volt, akinek templomát elvette, lefoglalta, akit üldözött, vallásából való kitérésre kényszerített — és aki kénytelen volt így egyházi téren is kétfelé adózni, mert saját egyházának eltartása mellett el kellett tartania ellenségének egyházát is.

A vallaskényszer elsősorban jobbágyprobléma, habár a Habsburg-centralizációnak, az abszolutizmusnak is egyik tartóoszlopa, mert hiszen ez az abszolutizmus a katolikus egyházra támaszkodik. A katolikus egyház segíti a Habsburgokat, az udvar viszont a katolikus egyházat ellenreformációs, katolizáló törekvéseiben. Különösen a pravoszláv jobbágyok körében keltenek e törekvések elkeseredést és a „vallás-únió", az unitárius vagy görögkatolikus egyház megalakítása nagy ellenhatást vált ki és mozgalmakat hív életre, úgy lelkiismereti, mint gazdasági okokból. Hiszen a görögkatolikus egyház nagyjából meghagyta a pravoszláv liturgiát, csak azt követelte a hívőtől, hogy ismerje el a katolikus egyházat urának és híven fizesse a tizedet.

A vallásúnió térhódítása különösen erdélyi probléma. Holott Erdélynek különben is meg voltak a maga külön, súlyos kérdései. Hiszen itt a protestáns egyház vált uralkodóvá, a katolikus egyházi birtokokat az állam kisajátította. Viszont az akkori hűbéri szokásnak megfelelően nemcsak a birtokokat adományozta egyes főuraknak, de a tizedet is megtartotta, beszedette az államkassza javára, vagy pedig a tizedszedés jogát is nemeseknek adományozta, esetleg bérbeadta. De a vallaskérdésen túl is meg volt Erdélynek a maga külön jobbágykérdése. A székelyek egészen a Székely

Dózsa György idejéig szabad parasztok voltak, akik még emlékezve a régi törzsi hagyományokra, közösen művelték földjeiket. A Báthory-család történetéhez fűződik a székely parasztság jobbágysorsba törése. Ha már Dózsa e népi elkeseredésből meríti forradalmi energiáit, úgy halála után sem tűnik el nyomtalanul ez az energiaforrás. Vagy száz éven át a székely jobbágy lázongása szabja meg Erdély történelmének irányát. Így a folytonos éles osztályharcok, az urak kegyetlenkedései, pusztításai, az idegenek: a Básta hadainak, a Mihály vajdának, a hajdúknak betörései; a török és német beavatkozások rettenetes pusztaságot és nyomort teremtettek. Ez időben, a jobbágyok családtagokat adnak el rabszolgának, hogy valamiképpen eltengődhessenek. Persze ezt is urától tanulta a jobbágy, mert hiszen a jobbágyot akkoriban eladhatták, zálogba, vagy bérbeadhatták.

E főterheken kívül a jobbágy tartotta el utazgató urát kíséretével együtt, fizette a monopolizált só nagy árait, (a són kívül a paraszt mást alig vásárolt, ezért játszott a sókérdés ez időben oly nagy szerepet.), az úr kocsmájába járt búfelejtőre, az úr malmába vitte gabonáját őrletni és még sok más címen járult hozzá az úri életmód költségeihez.

A jobbágy urának bíráskodása alá tartozott s amennyiben fellebezhetett, az urak testületéhez kellett forduljon. Előfordult, hogy ott, ahol a földesúr telepítési érdeke megkívánta ideiglenesen a költözködés jogának elismerését, saját jobbágyától ezt a jogot oly módon vonta meg, hogy valami főbenjáró bűnt bizonyított rá, amelynek büntetését csak a költözködés esetére tette esedékessé. Sokszor a büntetés, amelyet mindenkor meg lehetett pénzben váltani, egyszerűen az úr jövedelmét volt hivatva növelni s ezt a jobbágy mindig is így fogta fel. Ha az 1630-as évekig sem bízott a jobbágy a bíróságban, az ezutáni korban, ez már tárgyilagosan ítélve is hiú reménnyé vált, mert az akkor hozott törvény értelmében, jobbágynak nem lehetett igaza nemessel szemben.

Voltak szolgáltatások, amelyet telkek (jobbágybirtokok) szerint vetettek ki, míg másokat viszont fejek, családok szerint kellett fizetni. Mindakét rendszernek voltak hátrányai is. Előfordult, hogy némely falu elnéptelenedett, (ennek okáról később még lesz szó, bár az állandó háborúskodás is eléggé megokolja az elnéptelenedést.)) a telkek száma azonban megmaradván, az adóteher sem csökkent, így ugyanazt az összeget kevesebb családnak kellett fizetnie. Viszont a fejadó azt is jelentette, hogy a birtoktalan jobbágy, a zsellér, is adóköteles lett, holott nem voltak saját termékei. Ennek a ténynek fontossága eszerint emelkedett, ahogy szaporodott a zsellércsaládok száma. A XIX. század elejétől vannak feljegyzéseink és Felsőbükki Nagy Pál számításai szerint akkoriban már 650 ezer zsellér- és 560 ezer telkes jobbágy-család volt. De már ebben az időben megindult a rétegeződési folyamat a jobbágyság kebelén belül. Egyrészt kifejlődik a zsellérek rétege, másrészt vannak már többtelkes jobbágyok is. Közbül foglalnak

helyet az egytelkes, féltelkes és negyedtelkes jobbágyok rétegei. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy voltak jobbágyok, akik gazdaságilag a törpenemesek színvonalára emelkedtek már, másrészről viszont voltak olyanok is, akik az úrdolga mellett jobbágynak is dolgoznak a saját megélhetésükért. Azért a gazdag jobbágy is jobbágy maradt, eljárt úrdolgára és hogy ne tekinthesse magát „úrnak", épen e korban kötelezik külön jobbágyi ruházat viselésére és bizony, mondjuk, ő is köteles megházasodni idő előtt, ha az úr ráparancsolt a célból, hogy a nagy emberhiányban minél korábban kezdjen el gondoskodni új munkaerőről.

Különben többnyire az ilyen jobbmódú jobbágyot teszi meg az úr a jobbágyfalu bírájává: soltésszé, kenézzé, ha ugyan nem éppen mint falualapító, telepítő „kenéz" gazdagodott meg, lett többtelkes jobbágy. A jobbágyfalu már megalakult ez időben, de a bírák többnyire az úr szolgái. Sőt hasonló volt a helyzete a paraszt-vármegye szervezetének is. Ugyanis a parasztok ez időben, különösen a katonai fosztogatás megakadályozására, egyes jobbágyok, vagy hajdúk vezérlete alatt megyévé szervezkednek. A nemesek e szervezetet elismerik, — de az úrbér nem tartozik természetesen hatáskörükbe, — így némileg a nemesek végrehajtó szervévé válik. Azzá kellett váljon, hiszen a jobbágy birtoka elnyésző porszem volt a nagybirtokkal szemben. Még Berzeviczy számításai szerint is a jobbágy telkekként 75 forint hiánnyal zárja a gazdasági évet s míg az 5% nemesé a birtokok 80%-a, a 95% jobbágynak csak a föld 20%-a jut.

Ezek a viszonyok azonban nemcsak a jobbágyok, de az általános gazdasági fejlődés kerékkötőjét is jelentik. Nemcsak azért, mert a szabad munka termelékenyebb az úrdolgánál (Széchenyi szerint évi 10 millió munkanap megy kárba ily módon), de más okoknál fogva is. A paraszt megszerette például az Amerikából hozott kukoricát és inkább azt termelte, mint a búzát, mert — a kukorica új termény volt és nem volt még rá tized kivetve. Ez mindenesetre a népélelmezés rovására történt, de piaci szempontból sem volt előnyös. A bizonytalanság különben arra kényszerítette a termelőket, hogy egyre inkább korlátozzák a bevetett terület határát és csak a falu közvetlen közelében művelték meg a földet, mert ezt szemmel tarthatják és esetleg megvédhetik szükség esetén.

Így azután csak saját szükségletre termeltek s a föld legnagyobb része pusztaság maradt, állandó ugar, amelyet felvert a gaz és mocsárrá változott. Az ország legnagyobb része kihasználatlanul hevert és bár az egész folyamatot a külpiacra termelni akarás indította meg, végeredménye az lett, hogy nemcsak a külpiacra nem szállíthattak, de az áldott bácskai rónákon elszállásolt katonaság részére külföldről kellett gabonát behozni. Ez volt egyik fő belső ellentmondása a már hanyatló hűbéri rendszernek. Csak a bortermelés és állattenyésztés maradt meg az előző fokon. („A juhot csak az úr nyírja, a jobbágyot a király, meg a megye is — és még maga is élni akar.") Persze itt is csak a számbeli

fölényre helyezték a súlyt, minőségre korcs volt az állat, mert a tenyésztés megmaradt kezdetlegesnek, akár a gabonatermelés is.

Az utak is járhatatlanok voltak a magyar pusztaságban, így a marhakivitel (csak marhát lehetett e rossz utakon hajtani, a gabonaszállítás lehetetlen volt) csak nagy, tízezrekre menő csordák külföldre terelésével vált lehetségessé. E feladatra nagyszámú és jól felfegyverzett hajtóra volt szükség, mert mindig fennállt a veszélye annak, hogy egy más úr (mondjuk egy Balassa) hajtja el a vásárra a marhákat. Így keletkezett a hajtó, azaz hajdúprobléma.

A hajdú nem esett messze a szegénylegénytől. A szegénylegény pedig szinte azonos volt a bujdosóval és rokon a végbeli katonával is. Ez az elem volt a jobbágyság élcsapata, legbátrabb, legvállalkozóbb, legharcosabb része, amely azonban még az egyéni cselekedetek, vagy a kis dacos csapatok guerilla-módszerű ellenállását képviselte, de amely itt-ott egyes prédikátoroktól határozott eszmekört, célkitűzést is nyert, bár nagyjában és egészében szervezetlenül, egymásról nem is tudva, csak önmaga lázadó, dacos akaratát képviselte és sokszor csak az egyéni érvényesülés ordas csoportját képezte. Ezért nagyobb akciókra, önmagában, képtelen volt. Viszont ha akadt vezér, programm-adó, szervező, mindig készen állott arra, hogy kurucsereggé alakuljon és az elnyomottak élére álljon, habár a megszökött, űzött farkas életmódja annyira fogva tartotta, hogy a fegyelmet és fegyelmezett harcot nem soká bírta, de ilyenkor is főleg „szegénylegénykedett."

A jobbágyság dacosabb, „virtusosabb", keményebb-kötésű fiatalja, mint ez a hűbéri világban általános volt, ha már jog szerint el nem költözhetett gyűlölt urától, megszökött és bujdosóvá vált. A bujdosó előtt több út állt nyitva. Elmehetett külországba is, „Lengyelbe", vagy Moldvába, de leginkább a török hódoltsági területre, ahol a terhek kisebbek voltak, katonáskodni sem kellett és vallásában sem bolygatták. Elmehetett volna a városba is mesterlegénynek, mint ez a nyugati államokban leggyakoribb volt, de az ország polgársága ekkor még nagyon fejletlen és féltékenyen őrködik, hogy céheibe ne hatolhassanak be új konkurrensek, vagy új elégedetlenek. A céhrendszer is már hanyatlóban volt ekkor és mint szigorúan zárt terület védte magát a beszivárgásoktól. A piac nem nőtt, sőt zsugorodott a néptelenség és nyomor miatt, a külföldi piac el volt a céhek elől zárva, sőt a külföldi árú igyekezett éppen még belföldi piacokról is kiszorítani termékeiket. Így a bujdosó előtt a következő lehetőségek voltak: szegénylegénykedés, katonáskodás, hajdúskodás. A három lehetőség tulajdonképen egy lehetőséget tárt elébük: a zsákmányolást!

Lőrincz Péter

(Folytatása a jövő számban)

Az özvegyasszony

Lengett, rongyosodott az ökörnyál, harangozott a kikerics. Kékült a kökény, kopaszodott a tarló. Gömbölyödött fészkében a pityóka s a panusa alatt aranyosra sárgult a kukorica szeme. Kapára, szedésre, készre ért minden. Mehetett kicsi Kati a szomszéd falusi szászokhoz napszámra. Ment is ő szivesen. Minden második este jött csak haza, megfőzni két napra az ételt a fiának. Reggel aztán ki sem virradt s már indult hamar vissza.

Egy fukari, vén szásznak ásta a pityókát negyed magával. Ő, Serény Ilus, annak a húga, meg a szász legény szolgája.

A vén szász dolgoztatta őket keményen. Sajnálta még az evésre szánt időt is tőlük. Kuporgató volt, mint a sok gyerekes szegény ember, pedig nem volt neki egyse, csak egy fogatlan vén felesége, aki a pálinkát jó vizesen, a szalonnát meg jó avasosan hordta ki nekik.

Kicsi Katinak jobb hely is akadt volna, a tavalyi gazdájánál. Hivta az az idén is eleget és Barta Lina is hivta: — Bíró János is ott van... — súgta oda neki. Nahát azért nem ment éppen. Szégyelte a világ előtt. Még mit gondolnak róla, fut az után... — Tán bolond vagy... — veresedett Barta Linára. — Dehogy megyek, na nézz oda... — És inkább elszegődött a vén szászhoz Serény Ilusékkal.

Ez az Ilus kemény húsú csintalan leány volt, aki tizennégy éves kora óta minden télen városon szolgál, csak nyáron jön haza falusi lánynak. Huszonöt esztendő elmúlott felette s nem vitték még férjhez. Szegény volt hiába, de aztán nem is nagyon akart. Azt tartotta, ráér ő még bésavanyodni. — Aztán mit? — rándított magán, ha kérdezték. — Ha már úgy lesz, felcsináltatom magam s kész... Vagy elveszen, vagy fizet a bitangért, s úgy még jobb . . . — mondta s kacagta, ha az asszonyok szörnyűlködtek. Dehát csak a szája volt nagy s máskülönben is jószívű lány volt. Kicsi Katinak is fejrevaló kendőt adott, szépet, babosat, csak úgy ajándékba. — Mit dugdossa a fejét mindig feketébe!... — szidta. — Sze még fiatal, ha özvegy is. Olyan, mint egy leányka — ölelte magához.

Kicsi Kati nyakig pirult s mind nem akart a tükörbe se nézni, mikor Ilus eléje tartotta. Szégyelte a szász szolgája előtt, aki éppen ott volt.

Ez egy húsz éves forma, sor alá való legény volt, kicsi, de kemény s lobogott a szeme, ha csak Ilusra nézett. Az meg tudta, hogy lobog, csak nem mutatta, hogy tudja. Sunyiskodott vele leánymódra. Napközben előtte hajoldosott, engedte a kezét is megfogni s még a derekát is néha. Este meg térden felül húzta a szoknyát lábmosáskor nagy ártatlanul, hogy majd bele vakult a legény. Egyebet aztán nem.

A szénás hídban aludtak az istálló felett, a legény meg az istállóban. Volt mit hallgasson. Vicogást, susogást. Ilus kedvén nem fogott a kemény munka se, énekelt, bolondkodott és ha Kicsi

Kati nyögdösött, hogy fáradt, csiklantani kezdte. — Nem vénasszony, mit nyögdös!... — Ugy bánt vele, mint valami leánypajtásával. Kacagtatta, gyámbászta, majd minden este.

Egy este Dénes is feldugta magát hozzájuk, hogy ég, föld, pokol, akármi, de ő ott alszik... Avval elfeküdt közéjük a szénán.

Dehogy hagyták, lehengerítették nagy kacagva a szénatöltő lyukba. A legény hagyta magát gyámbászni s aztán megint csak felszökött. Megint hengergették ide-oda, küzdtek vele kacagva. Begyúrták a szénába, hogy köpködött belé. Akkor azután ő sem hagyta magát, leborította mind a hármukat a szénába s ott fogdosta, csiklandozta őket rakásra. Lett sikoltozás. Szidták, csipdesték, csak kacagta. A végén mégis hagyta magát behengeriteni a szénatöltő lyukba.

Akkor este Kicsi Kati alig tudott elaludni. Száraz volt a torka, mind jött, hogy nyeljen és a fiú izzadt szaga mind az orrába volt. El-elgondolkozott, de minden gondolatára elpirult. Reggelre meg arra ébredt, hogy átölelve tartja Ilust.

— Mit álmodott, mondja meg hamar?... — kérdezte az kacagva.

Azt sem tudta, hogy legyen el szégyenébe. Restellkedett-restelkedett, de biza azután sem tudott helyre jönni egészen. A dolog sem fogta, csak ámbolygott a kapanyélnél. Napokig így. Még haza is ritkábban kezdett járogatni, nem kapta a helyét sehogy.

Egy korán este félsötétben ment hátra valamiért, mikor csak látja, hogy Eszti, az Ilus húga leskődik a csűr oldalánál valamire. Kapja el a fejét a béka leányka, majd ujra benéz. — Alig volt tizennégy éves, vékonypénzű, sovány, olyan, hogy csak a szeme volt. Mintha nem is egy anyától lettek volna Ilussal.

Kicsi Kati mezitláb odaért észrevétlen.

— Mit csinálsz te? — kérdezte rá halkan.

Az elugrott a csűrtől, mint a forró vastól. Csak hebegett, hogy majd sirva fakadt. Aztán csak elszaladt nagyhamar.

— Né te!... — nézett után Kicsi Kati s hogy a csűrből locsotolást hallott, ő is benézett oda.

Előbb nem sokat látott a félsötétben, de azután meg igen sokat.

Dénes, a szolga mosta ott magát egy rossz teknőben. Polyvát hordott aznap s viszketett a teste, míg csak le nem mosta.

Állt ott s csapkodta magára a vizet.

Kicsi Katin egyből kiütött az özvegyi pirosság s szinte szaladva hagyta ott a csűr oldalát.

— Macska leányka, hogy miket néz!... mötyögte zavartan, hogy valamit ő is mondjon, de az istállótól már visszanézett s biza még a létráról is vagy kétszer.

Sokára aludt el, bár igyekezett eleget. Forgott-vackolódott s mind szidta magát bolondnak.

Egyik nap lassú eső szemetelt reggeltől egész estig. Otthon kellett üljenek, sze sáros földben csak tolvaj tud pityókát ásni. A szász megszáradt hüvelykes paszulyt adott oda nekik, hogy

csépelték ki a csűr földjén. Délig mindegyet verték, szemegelték. Délutánra alig maradt valamennyi, csak bolondkodtak mellette s dobálták egymást evvel-avval. Aztán Ilus a kint matató Dénest is kezdte dobálni kötődve. Az meg vissza őt nagyhamar, amíg csak elé nem hívta a szász.

Ilus akkor beszaladt az istállóba, hogy ha majd visszajön, megijeszti.

Jött is az nemsokára, de ördöge lehetett, mert egyből ráakadt Ilusra az ajtó megett.

Jó helyen volt az ott. Megfogta, mint a madarat s kezdte ölelgetni. Mind sikoltozhatott. Előbb csak csiklandozta, de aztán mind jobban nekivadult. A sarokba szalma volt, arra leborította s ott fogdosta kedvére.

Ilus ütötte, csípte, de nem birt vele sehogy.

Kicsi Kati mikor ment, hogy lássa, mit csinálhatnak, egy csomóban kapta őket a szalmán. Ki volt gyúlva mind a kettő ugyancsak. Ilusból jódarab kilátszott, szoknyája felcsuszott az ágyékálg. Mikor Dénes felengedte, volt mit igazgasson magán. — Szégyentelen vagy, az!... — szidta aztán, és kiszaladt az ajtón.

A fiú szuszogott nagyokat. — Most maga jön sorra... — ölelte meg Kicsi Katit tréfásan.

— Ne izélj na, ne izélj... — pirult el, s taszította magától a legényt.

Az elengedte s ő zavartan fordult ki az ajtón.

Mikor végeztek a paszullyal, Ilus készült, hogy megy egyetmást hallani a szomszédba. Sós Pál Magdó haza járt s hirt hozhatott. Eszti persze nem marad el tőle semennyiért. A kicsi asszony igy hát egyedül maradt a csűrben és seperte össze a paszuly panusáját. Csak az esze valahogy mind egyeben járt, mint a keze.

Dénes az istálló előtt matatott, fütyürészett.

Bent a csűr túlsó sarkán felrakott szalmáról tyúk repült le kodácsolva.

Kicsi Kati egész megijedt belé. — Fene a szárnyadat! — szidta.

A tyúk kisímult a csűrkapu alatt.

Kicsi Kati nézegette a szalma tetejét. — Megtojt ejsze... — nézegette, aztán kiváncsian felkapaszkodot valahogy.

Meglelte a fészket, egy tojás helyett tizet kapott benne.

— Ez jól meggyüjté... — csodálkozott. — Dénes te, Dénes! — Hívta a legényt. Kétszer is kellett kiáltsa, míg bejött.

— Né te! . . . Vidd a gazdának, — mutatta a tojásokat.

De a legény egyebet nézett s nem azt. — Maga jól felült oda, — kacagta s tüzelt a szeme.

A kicsi asszony kipirulva kapta össze lábait: — Tiszta bolond vagy! — pirult ki szépen.

A legény odament. — Hagyja a fenébe a gazdát, — mondta — van annak... Legyen a magáé... Adja csak le őket — kérte.

A kicsi aszony le is adogatta.

Ujjaik össze-össze értek.

A fiú a sarokba dugta azokat s marok szalmát hányt a tetejükre — itt megkaphatja — mondta. — Na, jöjjön, vegyem le...
— Hadd csak... — El-elakadt a hangja.

Dénes felnyújtotta a két karját. — Jöjjön na... — Kérte. Furcsán fojtott volt a hangja.

A kicsi asszony hat éves özvegysége meg is remegett belé. Ült-ült egy darabig, aztán lassan csúszni kezdett lefelé. Ahogy siklott, szoknyája felakadt s majd félig kilátszott belőle.

A legény ugy kapta át a szoknya alatt. Elkapta és ölelte magához.

— Jaj, te!... — birkózott Kicsi Kati. — Legyen eszed... Ne, na... Bejönnek... Tiszta bolond vagy... — sirta erőtlen hangon.

Dehogy engedte, dehogy. — Legalább ez, ha Ilus nem... — gondolta.

És Kicsi Kati hiába birkózott.

Lehuppantak a kitaposott szalmára.

És mikor felkeltek végül, a legény is szégyelte kijózanodva, de hát még a kicsi asszony. Sirt belé, hogy elbujt a kertbe. Későre jött csak elé, lefeküdt vacsora nélkül és még imádkozni sem mert szégyenében.

Másnap a szégyenét munkába ölte s kerülte mindenki szemét, de leges-legjobban a Dénesét. Szidta magát és sóhajtozott szégyenkezve Istenhez, hogy bocsájtana meg neki.

Asztalos István

Világszemle

Az imperialista háború olyan fázisba érkezett, amikor a belső gazdasági és politikai erők átcsoportosulása elkerülhetetlenné válik és amikor megindul egy általános erjedési folyamat, amely ma még ugyan csak itt-ott jelentkezik látható alakban, de lassan az összes imperialista hatalmaknál gyökeret ver, kiterebélyesedik és aláássa az eddigi államszerkezeti formát. Ennek a folyamatnak kezdetét nagyon nehéz megállapítani. A bomlás magával, az imperializmus megjelenésével egyidőben indul el és annak kiterjedésével párhuzamosan erősödik. A békeidők diplomáciai harca alatt csak nagyritkán jelentkezik, a felszín alatt marad, de amint „más eszközökkel folytatják" a békepolitikát, amint háborúra kerül a sor, mind nagyobb felületeket tör át.

A francia összeomlás után általános volt a vélemény, hogy az angolok már nem bírják sokáig. Jöttek a nagy repülőtámadások, légiharcok, kölcsönös bombázások, az olaszok afrikai előnyomulása, majd a frontok lassú állandósulása. Anglia sikeresen kiállotta az első próbát. Nagy előnyére volt ebben világbirodalmának szinte kimeríthetetlen gazdagsága, hatalmas hadiflottája és az amerikai segítség.

A gyarmatok fokozottabb kihasználásával Anglia egyre erősíti gazdasági helyzetét, hadiflottájával akadályozza a németek gyors előrenyomulását, az olaszok afrikai előretörését, az amerikai segítséggel pedig mindegyre fokozza katonai ellenállóképességét.

Magától értetődik, hogy a tengeri haderő, bármekkora is legyen az, nem elégséges a végső győzelem kicsikarásához. Annyira azonban mégis jó, hogy védelme alatt ki lehessen építeni a hadsereget és meg lehessen szervezni az ellenállást. Anglia számára nagyjelentőségű tény az, hogy a tengely előretörése megállt. Annál hátrányosabb ez a tengelyre nézve. Mert ha összehasonlítjuk a két tábor tartalékjait, mindenkinek el kell ismernie, hogy Anglia ezen a téren óriási előnyben van. A Brit Birodalomnak csupán a háborús időknek megfelelően át kellett szerveznie gyarmati kereskedelmét és a nyersanyag-, valamint élelmiszerutánpótlás ismét helyreállott. Igaz, hogy a háborús gazdálkodás sokkal nagyobb nehézségekkel jár és különösen a gyarmatoktól nagy áldozatokat követel, lényegében véve még mindig a könnyebbik eset, mert a fő az, hogy van mire támaszkodni. A Harmadik Birodalom, csak a legélesebb hatalmi eszközök alkalmazásával képes a gazdasági hátteréül szolgáló európai államokat arra bírni, hogy terményeikkel, nyersanyagukkal a tengelyt támogassák. Az ilymódon felhajszolt nyersanyag, élelmiszer- és pénzkészletek így is eléggé szegényesek, ami már egymagában is gyors döntésre ösztönöz. Ugyancsak ezt sürgeti az a tény is, hogy a mostani háborúban, a tehnikai eszközök maximális igénybevétele mellett az emberanyag is rohamos pusztulásnak és kimerülésnek van kitéve. Mindez arra készteti a tengelyhatalmakat, hogy új utakat keressenek a döntésre. Egyetlen nekirohanással Angliával szemben nem lehet célt érni, mint azt a Compiégne után beállott események bizonyítják, keresni kell tehát olyan, eddig még fel nem használt kiindulási pontokat, melyek közelebb viszik a harcoló feleket egymáshoz. Ezek a támaszpontok azonban csak a még le nem igázott államokban találhatók. Az út semleges államokon keresztül vezet. Ismét veszélybe kerülnek a kisállamok és ismét új háborús zónák vannak készülőben.

Hogy ez a törekvés tényleg megvan, az tisztán látszik: 1. a hármaspaktum kiterjesztéséből (Magyarország, Románia, Szlovákia).

2. Románia német megszállásából, mellyel egyidőben történik 3. Görögország megtámadása. 4. Bulgária hirtelen támasztott reviziós követeléseiből.

Mindezek az események arra mutatnak, hogy a tengely a Balkánt akarta Anglia elleni harcának új kiindulási pontjává tenni. A Dardanellák és görög szigetek fölötti uralom jelenti egyben a Földközi Tenger keleti medencéjének birtoklását is. Ezekről a kitűnő támaszpontokról Szuez ellen indulni már a feladat kisebbik részét jelenti.

Ennek a tervnek legérzékenyebb pontja: a Dardanellák. A tengerszoros kérdésében u. i. elsőrendű érdekeltséggel bír a Szovjetunió. A terv kivitele tehát megvalósithatatlan a Szovjetunió beleegyezése nélkül. Maga a helyzet sem éppen egyszerű. A Szovjet könnyen veheti egyenes támadásnak ezt a tengely-lépést már csak azért is, mert a romániai megszállást és Erdély Kárpátoktól övezett részének visszaadását sem éppen a Szovjetunióval szembeni barátság diktálta. Az események tehát eléggé kúszáltak és éppen ezért sürgős tisztázásra szorulnak. Mielőtt még komolyabb bonyodalmak támadnának, Molotov Berlinbe utazik.

Rendkívül nagyjelentőségű Molotov berlini látogatása. Teljes bizonyossággal természetesen senki sem tudja az ott lefolyt tárgyalásoknak anyagát, annyi azonban megállapítható, hogy nagy szerepet játszott akkor a Balkán helyzete és a Szovjetuniónak sok oka volt arra, hogy Európának ezen a részén megakadályozza a háború kitörését. Mint mindig, most is csak utóhatásában mérhetjük meg Molotov berlini tárgyalásainak jelentőségét. Még élénken emlékezetében van mindenkinek, hogy a lapok akkoriban nem is titkolták a helyzet komolyságát, mindenki gyors fordulatot várt és mindenki elkészült a legrosszabbra. Bulgária egyre agresszivebben lépett fel és nem sok híja volt annak, hogy az egész Balkán lángba boruljon. Molotov berlini látogatása után egyszerre, mint vihar után, minden elcsitult. Szoboljev Szófiában csittította le a kedélyeket és a harcias légkört csakhamar a megbékéléssel és örök barátsági fogadalmakkal telített fuvalmak váltották fel. Balkán békéje egy időre ismét biztosítva volt.

A tengelynek azonban kemény csapást jelentett a dolgok ilyen fordulata. Az egyetlen kiutat elvágták előtte. Mindez természetesen még nem jelenti azt, hogy a háború elé sikerült végleges gátat emelni. Ama bizonyos törvény értelmében az imperialista erők is a legkisebb ellenállás irányában hatnak először. Most, hogy ott nagyobb ellenállásra találtak, mint amekkorára számítottak, kénytelenek más utat választani. Ha kelet felé nem lehet, még mindig marad a nyugati út. Könnyen lehetséges, hogy a közeljövőben már tanúi lehetünk egy ujabb kísérletnek akár Franciaországgal kapcsolatban, akár egyenesen az angol szigetbirodalom megtámadásának formájában.

Ezt a feltevést erősíti meg az a tény is, hogy az olaszok görögországi vállalkozása nem sikerült úgy, ahogy azt a terv előrelátta. A legujabb frontjelentések pedig angol előnyomulásokról számolnak be az északafrikai harctéren is. Mindez arra készteti majd a tengelyt, hogy a déli front tehermentesítése végett ismét nyugaton lépjen akcióba. De akár egyik, akár másik helyzet áll is elő, a lényeg az, hogy a háborús rombolás ismét új területeket fog felölelni.

*

A most folyó küzdelemben elsőrendű szerepet játszanak az Egyesült Államok. Az USA imperialista érdekeinek megvédése céljából kénytelen ma Angliát támogatni. A hármasegyezmény

győzelme esetén u. i. elvesztené minden távolkeleti támaszpontját, elveszítené csendesóceáni birtokait, ami pedig súlyos következményekkel járna közép- és délamerikai „összeköttetéseire" nézve is. Ezek az okok késztetik az USA-t arra, hogy Anglia oldalára álljon, annak ellenére, hogy a két állam közt fennálló imperialista ellentétek még távolról sem egyenlítődtek ki. Anglia szorult helyzetében engedményekre hajlandó (különböző bázisok átengedése, koncessziók a Brit Birodalom területén, stb.), úgyhogy ezzel a politikával az USA csak nyerhet, erősödhet, míg ha a dolgoknak szabad folyást enged, könnyen elvesztheti mai világpolitikai és világgazdasági helyzetét. Anglia megsegítése már oly mértékben folyik, hogy az USA-t nem lehet többé semleges államnak tekinteni. Az európai háborúban annyira érdekelt, hogy lényegében véve ma már ő is háborúzó fél.

Azzal, hogy az Egyesült Államok a most folyó harcba tevőlegesen belekapcsolódtak, a harc már nemcsak szárazföldi jellegű, hanem átterjedt a tengerekre is. Éppen ezért vált szükségessé a német-olasz katonai szövetség kiterjesztése Japánra is. Mindez az USA ellen történt, arra az esetre számítva, hogy az amerikaiak ténylegesen háborúba lépnek. Ezzel egyidőben indultak meg a tengely akciói új támaszpontok létesítésére a Balkánon és a Duna mentén. Afrikában az angolok Gaulle tábornokon keresztül igyekeztek megszerezni a francia gyarmatokat. Távolkeleten Japán lépett akcióba (Indókína, Kína, Holland-India). Mindezek az események tulajdonképen csak előcsatározásoknak vehetők, melyeket egy óriási, méreteiben még soha nem látott összecsapás fog követni. Mindkét oldalon megnyilvánul az a törekvés, hogy új frontokat, új harctereket teremtsenek és ezzel mind szélesebb körben terjesszék ki a háborút.

A fentiekből magától értetődően következik az, hogy a harcoló felek egyike sem tartja sérthetetlennek — ha érdekei úgy kívánják — a kisállamok függetlenségét. Egyetlen állam tiltakozását, vagy ellenkezését figyelembe nem veszik, egyszerűen a fegyveres erő adta jognál fogva rákényszerítik akaratukat és akár diplomáciai úton, akár nyilt támadással elfogadtatják vele az imperialista tervüknek megfelelő szerepkört. A háború új szakaszában a kisállamok, sőt egyes nagyhatalmak semlegessége, vagy függetlensége csak írott malaszt, melynek semmiféle jelentősége nincs. Európa „új rendjének" lefektetését már most elkezdték a harcoló csoportok. Ami ebben a leglényegesebb: a két tábor törekvéseiben semmi alapvető különbség nincs. Mindegyik fél a saját vezetése alá akarja rendelni a kisállamokat, rangfokozatokat állapítva meg a nemzetek között, amely rangfokozat legtetején természetesen a győztes imperialista állam állna. Valóban, a világ piacainak felosztásához új rendre van szükség. Ma már eljutottunk oda, hogy a gazdasági élet követelményei szerint egyes államoknak gyökerestül kell átrendezniök termelésüket, természetesen mindig úgy, ahogy a győztes, vezető hatalomnak érdekei megkívánják. Az „új rend" nem a fejlődés, hanem a visszafejlődés rendje. Nemcsak anyagi, de szellemi kultúra le-

rombolásán épülne fel. És éppen itt, ezen az oldalon kellene keresniök a polgári íróknak a kultúrára olyannyira veszélyes romboló erőket. Ma az imperializmusnak olyan szakaszába érkeztünk el, amikor mindazt, amit a polgári társadalom fejlődésben elért, saját megmaradásának érdekében le kell rombolnia. Bármelyik imperialista hatalom győzne is, ez a rombolás, pusztítás elkerülhetetlenül bekövetkezne.

Nem helyes tehát az a felfogás, hogy egyik, vagy másik küzdőtábor közelebb áll a társadalmi fejlődés vonalához, vagy éppen elősegíti azt. Mind a két oldalon egy célért folyik a harc: a világ új felosztásáért. Ezt pedig tűzzel-vassal keresztül kell vinni, mert ellenkező esetben maga az imperializmus pusztul bele. Csak az imperialista érdekek diktálnak, más akarat itt nem jöhet számításba. A kisnépek, kisállamok nemzeti törekvése, kultúrális élete itt számba sem jöhet.

Ma már nem is titkolják ezt. Ma már egész nyiltan beszélnek ilyen és hasonló törekvésről. Napról-napra olvashatunk a napisajtóban „életterekről", „hatalmi érdekkörről", piacokról. De azt sem hallgatják el, hogy ezekben az életterekben melyik nemzetet illeti meg a vezetés.

Ezekkel az imperialista módszerekkel és törekvésekkel áll szemben a Szovjetunió. Az egyetlen állam, mely a versenyben nem érdekelt, semmiféle új felosztási terv megvalósításából részt nem kér, sőt igyekszik minden ehhez hasonló kísérletet meghiusítani. Hatalmas katonai ereje és az általa képviselt eszmékkel rokonszenvezők tömegének segítsége kellő súlyt ad nemzetközi szereplésének. Ha az előbb azt mondottuk, hogy a kisállamok függetlensége, illetve semlegessége ma már semmiféle érvénnyel nem bír, úgy ezt most kiegészíthetjük azzal, hogy csak abban az esetben őrizheti meg egy kisállam a semlegességét és önállóságát, ha a Szovjetunióra, mint reális erőkkel rendelkező nagyhatalomra támaszkodik, mely mindenkor képes megvédeni szövetségeseit.

Az imperialista hatalmaknak vezető szerepük megtartásához az alárendelt kisállamokban megfelelő bázisokat kell kiépíteniök. A nagyhatalmak már jóelőre gondoskodtak arról, hogy maguknak ilyen támaszpontokat létesítsenek. Minden ú. n. semleges államban van egy olyan réteg, vagy csoport, mely a nemzeti érdek és a népi önállóság feladásával hajlandó szószólója és előharcosa lenni a nagyhatalmak imperialista céljainak. Ők vállalják magukra az államban azt a szerepet, hogy az új „népi és nemzeti elrendezésben" az imperialista politika befolyását a széles tömegehez leközvetítsék. Ilymódon azután az ú. n. semleges államok politikailag és gazdaságilag épp úgy kiveszik részüket a háborúból, mint a harcolók. Nemcsak kül-, hanem belpolitikai önállóságukat is elvesztik, sőt magukra vállalják a háború legsúlyosabb terheit.

Magától értetődik, hogy ennek reakciójaként úgy a semleges, mint a háborút viselő államokban egyre gyorsabb ütemben folyik a belső erők átcsoportosulása. A fokozottabb méretű kizsák-

mányolás a munkásság megfelelő ellenállására talál, növekszik az elégedetlenség, sokasodnak a bajok és a társadalmi rend hovatovább olyan vakutcába kerül, ahonnan már nincs visszafordulás. Egyre láthatóbban alakulnak ki a belső frontok, az imperialista háborúval szembeni ellentállás frontjai. Az általános elégedetlenséggel ezeknek a belső frontoknak jelentősége emelkedik és előbb-utóbb nagyobb gondot okoznak az imperialistáknak, mint a harctereken levő külső frontok. Ugyanez a jelenség lépett fel a világháborúban is, csakhogy sokkal kisebb mértékben, mint ma. Az uralkodó rétegek erre előre számítottak ugyan, de az imperializmus mai fokán a társadalmi ellentétek méretei lehetetlenné teszik számukra a rendszert fenyegető veszedelem kikerülését. Ezenkívül a társadalmi ellentmondások mellett a belső frontok erősítésén dolgozik ma még a Szovjetunió is. Az egymással szembenálló imperialista táborok mellett már döntő súlylyal jelentkezik a harmadik, társadalomalakító hatalom is: a Szovjetunió.

Annak lehetősége, hogy a harcoló felek kibékülésével közös blokk alakul a Szovjetunió ellen, az események mai állása mellett úgyszólván teljesen kizárt. Az imperialista ellentétek kiegyenlítéséről alig lehet beszélni. A háború, mint a piacszerzés utolsó eszköze, teljesen átkapcsolta a gazdasági életet, úgy hogy egy hirtelen béke más politikai momentumok mellett ennek a gazdasági rendszernek gyökeres megrázkódtatása nélkül el sem képzelhető.

Az öldöklő harcokban egymást pusztító imperialista államok úgy anyagilag, mint erkölcsileg egyre gyöngülnek. Ezzel szemben a Szovjetunió termelését szabadon fokozhatja és mind szélesebb talajra talál a tömegekben nemzetközi politikája számára. Az imperialista államokban felfejlődő, haladó erők támogatása és állandóan fejlődő hadserege biztos garancia arra, hogy a világpolitika további alakulásában vezető szerephez jusson.

*

Az eddigieket összegezve röviden a következőképen jellemezhetjük az imperialista háború jelenleg szakaszát.

1. Az imprialista nagyhatalmak új frontokat és harctereket keresve, a mostani háborút világháborúvá változtatják át.

2. Az eddig semleges és nem háborúzó hatalmak és kis államok elvesztik semlegességüket és részben nagyhatalmi törekvésből, részben erősebb államok imerialista érdekeitől hajtva belekapcsolódnak a háborúba. Egyedül a Szovjetunió képez kivételt, mert katonai erejénél, gazdasági önállóságánál és következetes békepolitikájánál fogva megtarthatja cselekvési szabadságát.

3. Az imperialista nagyhatalmak a világot egymás között érdekzónákra felosztva, érdekeik elismerését a gyengébb és kisebb államokra ráerőszakolják, alacsonyabb és magasabbrendű nemzetekbe sorozzák őket, önmagukat tekintve vezetésre hivatottaknak. Igy a kisállamok teljesen elvesztik szabadságukat és nemzeti jellegüket.

Szubotica, 1940. XII. 18.

SZÁNTÓ ÁRPÁD

Tallózás

Egyre inkább hallhatók olyan hangok, amelyek az ideológiák és világnézetek harca helyett az ideológiáknak és azok képviselőinek összebéküléséről e nagy összebékülés lehetőségeiről, sőt annak mai adottságairól szónokolnak. Ezek a hangok sokszor azt is állítják, hogy az ellentétes ideológiák és mozgalmak tulajdonképen nem is ellentétesek, sőt inkább azonosak, hogy mindkettő ugyanazt: a széles néprétegek jogos igényeinek kielégítését célozza és legfeljebb módszereikben különböznek.

A Kalangya egyre inkább hajlik e felfogás felé. Egyúttal egyre inkább lép fel a zsidóság, mint faj ellen, annak ellenére, hogy munkatársai és olvasói sorában is szép számmal vannak ez „alsóbbrendű faj" tagjai és annak dacára, hogy a bibliai, prófétai szellem lengi át lapjait, amikor az oroszlán és bárány vidám együttes játékairól példálózik. Karácsony van: a béke ünnepe, amikor ugyan a harctereken kétnapos fegyverszünetről sem lehet szó. Karácsony van: a béke ünnepe, amely egyúttal az egykori nem bibliai, de római, árjaünnepeket, a szaturnaliát is idézi, a szaturnaliát, amikor is a nagy rabszolgatartó embertulajdonosok egy asztalhoz ültek le „élő leltárnak" tartott rabszolgáikkal, amikor őket emberekuek, önmagukkal egyenrangúaknak tartották. Egy teljes napon át! Mert ember volt a rabszolga is. Egy napon át ember. Az év viszont már akkor is 365 napból állt. Talán most is egy napos pünkösdi királyságáról, emberségéről van szó az „alsóbb néposztályoknak", az „alsóbbrendű" tömegeknek?!

Mert mit is mond például, Bolgár László a Kalangya októberi számában?! Szerinte „a feladat... a legszélesebb népi rétegek életszínvonalának emelése volt." Hát így is lehet mondani. Mert, ha a cél, a feladat az, hogy az embert ujra emberré tegyük, akkor ennek alapfeltétele csakugyan az anyagi jólét megteremtése minden ember részére. Viszont Bolgár szerint „számtalan mozgalom és ideológia igyekszik ezt a feladatot megoldani de mindezek a kisérletek

csak egy-egy megoldási lehetőséget jelentenek, melyek mellett még számos más is marad nyitva." Szóval... minden út — Rómába vezet. Hogy marxista, vagy fasiszta, vagy nemzetiszocialista, vagy liberális-demokrata módon akarjuk-e a népjólétet emelni és emberré tenni az embert, az nem játszik nagy szerepet. Csak a módszerek mások, a cél közös és bármilyen úton célhoz érhetünk. Először jelentkezett, Bolgár szerint, e feladat megoldására a marxizmus, amely azt hitte, hogy „az egyre fokozódó iparosodás a korábbi gazdasági egyensúly fölborulásához és ezáltal a világ dolgozóinak a tőke által való kiszípolyozásához fog vezetni." Hogy honnan veszi Bolgár László a marxizmus jellemzésére ezeket a szavakat, azt természetesen nem tudjuk. Csak annyi bizonyos, hogy sem Marxtól, sem követőitől nem kölcsönözte ezt az értelmetlenséget. De igazán nem követelhetjük egy Marxbírálótól, hogy ismerje Marxot. Ez nem is volna stilszerű. Bolgár szerint a marxizmus mint a „gazdasági liberalizmusban gyökerező tőke tényleges és vélt túlkapásaira való reakció" jelentkezett, míg a „nemzeti alapon álló szocializmus" (fasizmus és nemzeti szocializmus) a nemzetközi szocializmus közvetlen visszahatásaként jött létre. Így a két elgondolás között tulajdonképen csak az egy szóban jelentkező különbség áll fenn: nemzeti-e vagy nemzetközi a szocialista mozgalom. Hiszen mind a két mozgalom ellensége a liberalizmusnak és mindkettő a szociális igazság megvalósítását tűzte ki céljául. Mindazonáltal: a két szocializmus örök ellenségként áll szemben egymással, anélkül, hogy bármikor is megegyezhetnének, viszont a „liberalizmus felé mindkettő részéről lehetséges a kompromisszum."

Hát ezek csakugyan nagyon érdekes és nagyon eredeti elgondolások. A logika ugyanis eredeti bennük, mert az író láthatólag nem tartja magát a formális vagy dialektus logika szabályaihoz. Talán nem is vette észre, hogy új, eredeti, nagyszerű logikát alkotott elmefuttatásai közben. És pedig: ha *A* egyenlő *B*-vel, akkor *A* nem egyenlő *B*-vel, de úgy *A*: mint *B* egyenlők mondjuk *X*-szel! Különben csak természetes, hogy a nemzeti szocializmusról (amely ellensége a liberalizmusnak, de vele mindenkor kiegyezhet, viszont azonos a szocializmussal, de vele örök ellenségként áll szemben) „azt kell mondanunk, hogy kétségtelenül a helyes irányba terelte a fejlődés menetét". Sőt annak dacára, hogy ezt az irányt megvalósító államok a diktatúra alapjaira helyezkedtek, mégis „épen ezek az államok képviselik az igazi demokráciát", mert hiszen „az autoritativ vezetés átmeneti jelenség". Így azután természetesen „a parlament lényegében meg fog maradni, csak a pártpolitikai rendszer fog eltűnni". Vissza fog fejlődni a zsidóság és nemesség és — ezzel enyhülni fognak az osztályellentétek.

A nemzeti szocializmusnak mégis vannak hibái. Így félreismerte az egyéni szabadságszeretetet és úgy politikai mint gazdasági téren százszázalékosan anti-liberális. Pedig az irányitott gazdálkodás nem kerülhet megvalósulásra, mert „teljes államositást és a magántulajdon megszüntetését tételezi fel." Épen ezért a liberalizmust sem szabad teljesen háttérbe szorítani, sőt helyet kell adni neki is az új rendben. „Ebben az esetben egyesítve láthatnók minden

idők legfontosabb eszméit: nacionalizmust, szocializmust és liberalizmust." Ezzel azután a nemzetközi szocializmus igazán nem versenyezhetne. Ezt a keveréket nem hozhatná ki kémiai laboratóriumából, már csak azért sem, mert, mint Bolgár mondja, a liberalizmussal még kiegészítheti magát, de nacionalizmussal sohasem bővülhet.

Tulajdonképen miről is van szó?! Egy nemzeti, antiliberalista-liberális antiszocialista-szocializmusról. Csakugyan együtt vannak a „legfontosabb eszmék", amelyek segítségével talán... talán sikerülni fog megnyerni a nemzeti szocializmus részére úgy a nemzeti, mint a liberális és szocialista alapon álló tömegeket legalább a Kalangya olvasóközönségének... Ha csak erről van szó, akkor talán nem volna érdemes egyáltalán szóvá is tenni ez egyéni és eredeti logikával átszőtt bizarr elmefuttatást. De végül is tiszta helyzetet kell teremteni. Az emberi logikát vissza kell helyezni őt megillető helyére.

Hogyan is álljanak a dolgok? A marxizmus nem a gazdasági liberalizmusban gyökerező tőke tényleges és vélt túlkapásaira való „reakcióként jelentkezett". Hiszen e mondatban annyi a tévedés, ahány a szó benne. A tőke elsősorban nem gyökerezik a gazdasági liberalizmusban! A liberalizmus, a szabad verseny, a tőkés rendszer történetében csak (egy) időszaki jelenség. A tőke előbb jelentkezett, mint a szabad verseny és már ma is jóval túlélte a szabadverseny korszakát. A tőke a középkor végén és az újkor elején, a céhrendszer korlátozásai között és azok ellenére, az első akkumuláció kegyetlen erőszakoskodásai, a merkantilizmus állami ellenőrzése, monopol-rendszere és protekcionizmusa közepette kezdte meg fejlődését, s eleinte nagyon jól érezte magát az érdekében hozott antiliberális rendszabályok között. Csak az ipari tőke, a kifejlődött ipari tőke érezte továbbfejlődésére károsnak e gondoskodó antiliberális állami intervenciós rendszabályokat és küzdötte ki a szabadverseny, a liberális gazdasági politika lehetőségeit. De a szabad verseny korszaka tulajdonképen csak múlt század 70-es éveiig tartott. Akkor kezdett kifejlődni a finánc-tőke, a monopol-tőke, megalkotta hatalmas, egész országok gazdaságát ellenőrző, gazdasági egyesüléseit és ezáltal kiküszöbölte a szabad versenyt, helyesebben: a gazdasági liberalizmust. De ezáltal nem szűnt meg tőkének lenni. Csak épen befutott újabb korszakába, az imperializmusba. A legnagyobb tévedés tehát a liberalizmus és tőke azonosítása olyképen, hogy ha a tőke már nem liberális, akkor már nem is tőke, sőt akkor már — munka! Másodsorban: a marxizmus nem a túlkapások visszahatásaként jelentkezett. Sőt, a túlkapásokat egyáltalán nem is tartja fontosnak. Marx a tőkés rendszert nem túlkapásaiban elemezte, sőt épen ezektől, mint esetlegességektől, teljesen eltekintett. Magában a rendszerben kereste, nem a hibákat, de azokat a törvényeket, amelyek a legbecsületesebb, nem-túlkapó, tőkés legjobb akarata ellenére is, oda vezetnek, hogy míg az egyik oldalon a tőke, a másik oldalon a nyomor akkumulálódik és amely törvények, egyrészt a nyomor akkumulációja, másrészt a munka megszervezése, társadalmosítása és a tőke egyre nagyobb méretű összpontosítása által végül is odavezetnek, hogy csak úgy maradhat fenn a termelés, ha a társadalmsított termelés mellé az elosztást is társadalmasítják. Itt

a fejlődés dialektikus logikájáról és annak törvényeiről van szó, nem pedig túlkapásokról és nem új, modern eredetieskedő és fejtetőre állított, egyéni logikáról!

De mi szükség volt az ilyen „téves" állításokra?! Bolgár e tévek által be akarta bizonyítani, hogy a tőke liberális, hogy a nemzeti szocializmus viszont nem liberális, tehát egyúttal tőkeellenes és munkásbarát, ahelyett, hogy saját helyükre állította volna a dolgokat és azt mondotta volna, hogy ami nem liberális, az nem szükségképpen tőkeellenes, sőt esetleg épen a kistőkések liberalizmusa ellen irányított monopoltőke, imperialista finánsztőke képviselője és így szükségképen munkásellenes is és a népjólét helyett a nyomorakkumulációt fokozza. Be akarta azonkívül bizonyítani a finánsztőke munkásbarátságát még azzal a tévedésével is, hogy a munkás a túlkapások ellen küzd, holott a finánsztőke az egyéni kezdeményezés kiküszöbölésével, a szabad verseny, liberalizmus megszüntetésével, (a tőkeellenes magatartásával!) szintén azon van, hogy e túlkapásokat lehetetlenné tegye. És egyes országokban már lehetetlenné is tette Igy azután csakugyan semmi szükség sincs az osztályharcra, sőt ellenkezőleg elkövetkezett a farkas és bárány vídám játszadozásának ideje.

Mit jelent ez eredeti, egyéni logikának az az állítása, hogy úgy a szocializmus, mint a nemzeti szocializmus kibékülhet a liberalizmussal?! Valószínűleg szintén közös nevezőre hozását célozta a két külön mozgalomnak. Lehetséges-e a liberalizmus és szocializmus kiegyezése? Semmiesetre sem. A liberalizmus a tőke egy, ma már elmult szakaszát jelentette és ha a tőkés rendszerben a tőke s a munka örök ellentétek, úgy megegyezésükről sem lehet szó. Lehetséges-e azonban a nemzeti szocializmus és liberalizmus kibékülése? Feltétlenül. Mindkettő a tőkés rendszer egy-egy szakaszát jelzi, tehát az ellentétek nem olyan természetűek közöttük, hogy ezek eleve kizárnak minden kompromisszumot. El lehet képzelni, a munka tábora részéről fenyegető közös veszély esetén azt a lehetőséget, hogy a két tábor összefog a harmadik tábor ellen. Persze csakis politikai megegyezésről lehetne szó. Gazdasági téren ez visszatérést jelentene már túlfejlődött, magasabb termelési-módszerről egy alacsonyabb, rég-elhagyott termelési módszerre. Már pedig a gazdasági fejlődés kerekét nem lehet megállítani és visszafordítani. Annak dacára, hogy Bolgár László ezt a gazdasági kompromisszumot nagyon óhajtaná. Mi még nem jutottunk el a finánsztőke fejlődésének fokára, mi még a tőke liberális korszakában élünk, természetesen a külföldi finánsztőke árnyékában. Ez persze azt jelenti, hogy nálunk a tőke még liberális beállítottságú és e tőkés rétegek megnyerése érdekében volt szükség a harmadik „legfontosabb eszmét", a liberálizmust is felvenni a lehetetlen csoportosításba, a modern eszmei szentháromságba.

A demokrácia a széles néptömegek előtt nem szűnik meg rokonszenvesnek lenni. Tagadhatatlan tény viszont, hogy a tekintélyuralmi országokban a demokrácia-elleni hadakozásnak tüntetik fel háborút is ugyanakkor, amikor a demokrácia eszméje népszerű a tömegek előtt. Igy írja aztán Bolgár László tárgyalt cikkében, hogy az autoritativ vezetés átmeneti jelenség és hogy épen a tekintélyuralmi ál-

lamok képviselik az igazi demokráciát. Persze, itt is egy hatalmas tévedés áldozata lett az egyéni bolgári logika. A kelő, harcos polgárság idején Machiavelli csakugyan átmeneti jelenségnek tanította az akkori merkantil abszolutizmus diktatúráját épen a polgárság és polgári, tőkés termelés megerősödésének időszakára. Persze nálunk csak hamisan ismerik Machiavellit és csak az Il principet tartják munkájának; de a Le deche világosan a demokrácia mellett foglal állást az átmeneti diktatúra utáni időre. Más azonban a kelő és más a halódó rendszer ideje. Míg ott a halódó reakciós, feudális erők elleni harc idejére szóló tekintélyuralomról volt szó, itt épen ellenkezőleg egy lemenő rendszer védekezéséről az ujabb feltörő erők ellen. És mert a feltörő erők erősödnek, a tekintélyuralom állandósulni kénytelen. Szó sem lehet a rendszer olyan megyőződéséről, amely újra lehetővé tenné az egykori liberális kormányzási módot.

*

A nemzeti eszme csakugyan élő, hatóerő ma, akárcsak a kelő polgárság idején, a nemzeti eszme kipompásodásának korában. Épen ezért ezzel az erővel is számot vetett Bolgár László és ezt az eszmét is besorozta különös keverékébe. Persze e téren is elkövtett egy kis tévedést. Ezeket írja: „A nemzetközi szocializmusnak nincs meg az elméleti és gyakorlati lehetősége, hogy tanait nacionalizmussal bővítse ki, ezért vagy elszigetelve kell maradnia, vagy el kell buknia a természetesebb és erősebb nemzeti gondolattal vívott küzdelemben." Ezt akkor írja Bolgár László, amikor a nemzeti, faji eszme nevében jogfosztottakká teszik a kis nemzeteket, amikor a kis nemzetek elveszítik nemzeti függetlenségüket, nemzeti kultúrájuk lehetőségét és amikor ez ellen a kis nemzetek felsőbb köreinek egyetlen szava sincs, de amikor a kis nemzetek alsóbb néposztályai, a nép, egymagában is folytatja a küzdelmet nemzeti mivoltának megőrzésére. És ezt akkor írja Bolgár László, amikor a föld egy-hatodának országában tucatszámra akadnak olyan népek és nemzetek, amelyek a nemzeti eszme hordozóinak uralma idején nem beszélhettek anyanyelvükön, nem fejleszthettek ki maguknak nemzeti kultúrát, sőt sok setben még odáig sem juthattak el, hogy ábécét és nyelvtant teremtsenek maguknak és a teljes írástudatlanság sötétségében sínylődtek, míg ma, alig húsz esztendő lepergése után, legfeljebb ha 5—10 %-a e népeknek irástudatlan még és hatalmas kultúrát termetettek maguknak saját nemzeti anyanyelvükön. Mert ma, igenis, mindenütt a néptömegek, az alsóbb néposztályok a nemzeti eszme hordozói és sehol még e dolgozó tömegek lelkében nem került összeütközésbe a szociális eszme és a nemzeti hovatartozandóság tudata.

Lőrincz Péter

József Attila

József Attila verseiről pár sort írunk, kegyeletes, ragaszkodó, szomorú, biztató sorokat. Alig lekűzdhető kísértés fog el: ne Attiláról, hanem aki áldott volt a proletár asszonyok között: Attila anyjáról, a „mamáról" írjunk. Elragadtatottan és fájdalmasan, bűntudottal, szívszaggató vezeklésel. Van egy vigasztaló látomás a ferencvárosi proletáranya megdicsőítésére: ha szobra lesz egykor József Attilának: József Attila gyermek legyen és mellette magasabb szobor legyen Attila cseléd-anyja és hirdesse minden anya, minden proletáranya világfájdalmát. Pőcze Borcsa álljon márványban, ahogy fejedelmek állnak cararrai fehérben, álljon súrolóronggyal a kezében, örök munkában, de Attila ne legyen hetyke, fütyörésző, húszéves, hanem már 33 éves, s már lássa a szárszói tehervonaton a halált és úgy álljon esdve a „mama" előtt és a világ előtt, hogy a világ vacogjon és féljen tőle.

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott kell annak megtanulni, hogyan kell a dudát fújni" — Ezt a titkosértelmű, számános varázsú népdalstrófát élete jelmondatául választotta József Attila. Élete jelmondatául, mert hiszen legszebb versei elé választotta, s versei — az élete. Elhatározta, hogy dudás lesz. S ha poklokra kell menni?! Elmegy a poklokra — hogy dudás legyen! Élete pokol volt a szó ijesztő mitikus értelmében. Elkárhozott költő volt s szocialista és proletár létére tudta ezt, vállalta, így választotta, akkor is, amikor a szörnyű való elől menekült mert, a költői kényszer és önkény olyan csillagokig hevítette, hajszolta, olyan fájdalmakig, éhségekig, megalázottságig, félelmek, agyrémek, emlékek tünde fényei között, olyan egekig, amelyek túlesnek egy lehető élet határain. Éhségek elvásták és életében már magán viselte a megdicsőültek földöntúli mosolyát. ő is egy „muszáj-Herkules" volt, de nem bírta az éhséget és a csomaghordást: a testi súlyok alatt szellemi tört össze. Ezek után, a proletár élet szokott poklai után, már túl kellett lépnie, ahogy ő mondta a „mai kocsmán" olyan poklokig, ahol a földi körök már nem vonzanak és nem határoznak. Leszállott a proletár élet legmélyebb kútjaiba, ahogy keresreste a titkot „hogyan kell a dudát fújni" — itt már otthon volt. Vonta a mélység, amelyből jött, amely meghatározta élete kereteit, s amelyből akkor lépett csak ki, amikor fejét a sinekre fektette. Szörnyű szenvedély! Amelyben több a halálvágy, mint kis életecskék dombjain kapirgálni. Hiszen eljuthatott volna ő is egy íróasztal biztonságot jelentő havi fikszéig...

„József Attila életének legfontosabb szakában komolyan, hittel és meggyőződéssel igyekezett dialektikus materialista lenni" — írja Sándor Pál. Ebben a korban a költő gőggel ült szenvedéseinek szikláin éhségei, nyomora nyomasztó bánata fölött, csak fütyörészett, olykor a kaszaélre gondolt, még biztos lábbal járt-kelt a ferencvárosi sinek között. Ebben a korban verse igazi életformájává vált, nem játék és szubjektív kifejezés volt a vers, József Attila ekkor benne élt a tömegben, amelynek csak egy ember-része volt: amit mondott, sűrített kifejezése volt annak amit a benne felolvadt tömegérzés akart kifejezni. A biztos egyensúly, életben és versben, mely sokáig egyenesen tartotta, sokkal később bomlik meg, amikor csalódások és csapások leverik, — ekkor bukkant fel a forduló történelem torz tükrében egy iszonyú korszak — végkép legyőzik a valóságok, „elcéltem képzelt fegyverem mít kovácsoltam harminc évig". Az értelem és ösztön csatázott benne s végképpen az ösztöneire csak akkor bízta magát, — amikor a való világ, az adott élet helyébe torkollott az emlékélet, amikor a külső világ akusztikája már nem adta vissza az ő hangját. — József At-

tila sok öngyilkossági kísérlete ellenére sem halálvágyas költő, amíg értelme gyeplőzni tudta a tudat alá búvó emlékeknek, pusztító, halálos fenyegetésekkel terhes sokaságát, ekkor szonettek, népdalszerű strófák — mint Ignotus mondja — „intellektualizált népdalok" születtek tolla alatt, derűs volt, bár hallgatag, de okos, mosolygó, fiúsan csúfolódó, bölcs és szeretni való. Csak életének utolsó, már tébolytól tépett idejében jajongott, a régi sebek feledettségükből feltámadtak és elurallták, felszakadtak és a való élet helyett, ezek a felszakadt sérülések élték az ő életét.

Lássuk végül e nagy költő életét, külső vonalaiban, amelyek az élet belső vonatkozásait meghatározták.

József Attila 1905-ben született, Budapesten. Apja szappanfőző volt, aki két évvel fia születése után kivándorolt. Attila falura került, disznópásztor lett. De tanult is, vizsgázott az elemiiskola osztályaiban. Hétéves korában visszatért Budapestre és kenyérkereső lett. Iskolába menet fát hordott a pékeknek, e munkájáért kapott tőlük karéj kenyeret. Ekkor már megismerkedett a teherpályaudvarokkal — verseinek mindig visszatérő motívumaival — innen fát csent és hazahordta. Otthona tipikus nagyvárosi proletárotthon. Anyja idegeket, testet őrlő munkával tartotta el Attilát és két idősebb leánygyermekét. „Attila anyja olyan beteg, hogy minden hónapban egyszer beviszik a klinikára. Alig hagyja el a betegágyat, már szalad a munka után. Kora reggeltől késő estig mos éjszaka pedig éttermeket és kávéházakat súrol. Közben hazaszalad, hazaviszi gyerekeinek vacsoráját, akik otthon gondviselés nélkül nőnek fel és napi egy liter kávén élnek — hárman". Németh Andor írja ezt. Attila életének legbensőbb ismerője.

Itt idézhetnénk Anya-verseit egészen addig a szivettépő sikoltásig, amit már Szárszón írt, a halál előtt: „Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!"

És itt talán be is fejezhetnénk életének ismertetését, anélkül, hogy gyermekkori, kamaszkori öngyilkossági kísérleteit elemeznénk, a gyermekkor szörnyű nyomorát, betegségeit, kórházba kerülését, egy olyan gyermekkort, amelyből nem születhettek „szegény kisgyermek panaszai", hanem már gyermekkori verseiben is egy érett, szomorú férfi zokogása, nem is a maga sorsa miatt, de inkább sorstársai miatt, egész osztályának panaszosan örvénylő, fenyegető búgásában. Sorra jöttek fiatalkori szégyenek, sebek, jajok panasz nélkül, de mélylélekbe rakódó konoksággal, kitéphetetlen emlékürrel. Hajósinas volt és gimnazista, mert taníttatták, Makón, internátusban lakik, legjobb tanuló és nagyon boldogtalan. „Valami megnevezhetetlen, nyomasztó fájdalom emészti, a régi szörnyűségek lappangó emléke talán" — írja Németh Andor. — „Korkul, alattomosan és következ[illegible]sen készíti elő megvedik öngyilkosságát".

Első verskötete Szegeden jel[illegible] meg, Juhász Gyula ajánlásával. Vajjon ez is sorsszerűség, hogy éppen Juhász Gyula fedezte fe[illegible] a magyar irodalom e nagy szenvedője? Ezután már a Nyugatban is írt József Attila, ugyanekkor kukoricacsősznek ment Kiszomborba, egy gazdálkodóhoz. A Marosparton eleven madárijesztő volt ezidőben mert hajnali háromtól setig dobolt egy kanna bádogfedelén, hogy a varjakat távol tartsa a vetéstől. Később bankhivatalnok lett, könyvügynök, egyetemi hallgató, de mindig éhezett. Bécsben járt, Párisban, de mindenütt „országos volt a pusztulásban". Végre, harminchárom éves korában utolérte a halált, a földi kínok feloldóját, végre elkeverték testét a földdel, mert nemcsak a test, hanem a lélek is elfárad a fájdalmakban. Eljött érte „a halott, ki szült, ki dajkált énekelve. És elmúlik szivem szerelme. A hűség is eloldalog. A csöndbe térnek a dalok, kitágul, mint az ér, az elme."

Fekete Béla

A HID ELŐFIZETÉSI DÍJA:

Jugoszláviában:

Egy évre 50.—, félévre 26.—, negyedévre 14.— dinár.
Egyes szám ára 5 dinár.

Magyarországon:

Egy évre 7.—, félévre 3.75, negyedévre 2.— pengő.
Egyes szám ára 60 fillér.

Befizető lapunk üres tuloldalán kérjük feltüntetni a küldött összeg rendeltetését

A HID 58.297 sz. postatakarékpénztári csekkszámlájára küldje előfizetését a mellékelt befizetési lapon!

Az elmaradt előfizetési díjak a lapot és előfizetőinket egyformán terhelik. Ezért lejáratkor azonnal újítsa meg előfizetését!

Kéziratokat csak a portó előzetes beküldése mellett küldünk vissza. Csak teljes névvel és címmel ellátott kéziratokat veszünk figyelembe. Lapunkban megjelent minden egyes cikkért írója felelős. Levelek és kéziratok Administracija i redakcija HID Subotica, pošt. fah 88. címre küldendők.

„HID" literarni časopis, izlazi jedanput mesečno.
Odgovorni urednik i izdavač: *Mayer Ottmar*, Subotica,
Zmaj Jovina 2.

Štamparija BRAĆA FIŠER, Subotica